

Partij van de Arbeid

Stichting Agrarische vragen
van de Dr. Wierdt Beckman-Stichting

Congres Agrarische Politiek

Præ-adviezen uitgebracht door

- H. Manders - De plaats van het agrarisch leven binnen het Nederlandse volk
- Ir. A. Vondeling - Enige hoofdtrekken van de toekomstige landbouw-politiek
- C. Egas - Het landarbeidersvraagstuk
- A. Vedder - Het kleine boerenbedrijf in Nederland
- Mej. J. Kooistra - Het maatschappelijk werk ten platte-lande

De plaats van het agrarisch leven binnen het Nederlandse volk

door H. Manders

Het is geen eenvoudige zaak, in meer concrete zin dan men er vaak over spreekt, de plaats van een deel — welk deel ook — binnen het volksgeheel te omschrijven en met enige kans van juistheid te omlijnen. Het volksgeheel immers is een bonte mengeling van mensen, van talen, van streken, van beroepen en bedrijven, die elkaar — zeker in een tijd als de onze waarin de gelegenheden, tot contacten zo talrijk en gemakkelijk zijn — in het leven van iedere dag raken, die elkander kruisen, die over elkander heengrijpen.

Ten aanzien van de agrariërs binnen het volksgeheel is dat een gedeelte eenvoudiger, omdat ons dit volksdeel vrij duidelijk afgebakend voor ogen staat. We willen er hier onder verstaan: al degenen die hun dagelijkse hoofd-bezigheid vinden in de landbouw, in de tuinbouw, dat alles in de ruimste zin.

Maar aan de andere kant is het weergeven van de plaats welke juist dit volksdeel binnen het grote geheel van het Nederlandse volk inneemt, niet gemakkelijk. In de loop van de eeuwen was dat al evenzo. Een soms ietwat overdreven en opgeschroefde verheerlijking van „het leven des landsmans” en op hetzelfde ogenblik, verguizing, bespotting en op zijn minst veronachtzaming van het boerenvolk, spelen bij wat in de historie over de waardering van het agrarische volksdeel te vinden is, voortdurend dooreen. Wij willen het daarom hebben over de grote lijnen, die — ook al omdat het in dit bestek niet doenlijk is te diep op dit onderwerp in te gaan — de nodige ruimte laten tot enige afwijkingen van dit totaal-beeld.

* * *

Het is bekend dat de landbouw in de verre oudheid in hoog aanzien stond. Dat kan ook niet anders. In hun meest oorspronkelijke staat waren de mensen, zij het dat zij — met een redelijk verstand begiftigd — ver boven andere schepselen verheven stonden in de werkelijke zin des woords deel van de natuur, te midden waarvan zij leefden en werkten. Het was bijv. de verdienste van een voortreffelijk schouwspel, dat nog kort geleden bij gelegenheid van het eeuwfeest van de Noord-brabantse Boerenbond in Tilburg werd vertoond, dit nog eens in het juiste licht te plaatsen. En het is niet moeilijk, wanneer men er de Bijbelse geschiedenis op na slaat, ettelijke vergelijkingen te ontdekken waaruit blijkt, dat het landvolk o.a. ten tijde der Israëlieten een centrale plaats heeft ingenomen. Bij de Grieken was het evenzo: menig Grieks meesterwerk levert er het bewijs van. Socrates heeft reeds 370 jaar v. Chr. opgemerkt dat alle bedrijven bloeien, als het de landbouw goed

gaat. Toen de Romeinen in ons land kwamen, verbeterden zij er, maar het heet, de landbouw — een bewijs dat ook zij de landbouw naar waarde schatten — en in de tijd van Karel den Grote bloeide de landbouw in deze lage landen meer dan ooit. De steden droegen veelal nog een sterk agrarisch karakter en een afstand tussen steden en platteland was er in die tijd dan ook zeker niet. Maar dit aradia was niet van lange duur. De Noormannen berokkenden met hun invallen het onbeschermde platteland grote schade. Toen dit gevaar geweken was, kwamen er de voortdurende onlusten tusschen edellieden voor in de plaats. Gelijktijdig nam de invloed van „Holland” toe. De Hollandse handelssteden voerden dra de hoofdtoon en daarmee kan wellicht voor het eerst — voorzover er in die tijd van een geheel sprake was — van een controverse tussen twee delen gesproken worden. Een tegenstelling die al terstond niet in het voordeel van het boerenvolk is uitgevallen. In de landprovincies bleef de landbouw echter de voornaamste bestaansbron voor de bevolking.

Doch een bevolking die aanvankelijk door horigheid en lang daarna nog door herendiensten en heerlijke rechten in haar ontwikkeling sterk werd belemmerd; geknecht, geplaatst en aan de willekeur van de landheren overgeleverd, bleef armoede troef, terwijl de steden met de wind van de handel in de zeilen tot ongekende bloei kwamen. De ontwikkeling van de landbouw stond dan ook vele eeuwen nagenoeg volkomen stil. Men vindt van deze bestaansbron in de geschiedenis nog ternauwernood gewag gemaakt. Maar dit mogen we veilig aannemen, dat de gouden eeuw van de Nederlanden er niet een was voor een groot deel van het volk dat op het land onder moeilijke omstandigheden leefde en werkte. Bij de bloei van Antwerpen en Amsterdam, die geruime tijd als de belangrijkste steden van Europa golden, verbleekte het sobere leven in de dorpen.

Het „Claechlied” van de boeren ten tijde van de 80-jarige oorlog, welke in het bijzonder het platteland vele jaren geselde, doet iets vermoeden hoe het er op het platteland in die tijd bij stond. In de deftige bestuurscolleges gold de ridderschap als het platteland te vertegenwoordigen; de landbouwende bevolking op het platteland was materieel arm en stond als maatschappelijke groep te veel ten achter om zich zelf te doen gelden.

De macht van onze handel, die ten tijde van de Republiek onze steden tot één grote stapelplaats maakte, bracht schier elk product van welk werelddeel ook binnen het bereik van onze kooplieden. Holland was de korenschuur van heel Europa, waarin de overvloed van andere landen werd samengebracht. De behoeftte om de eigen bodem tot grotere vruchtbaarheid te brengen, was er niet. Wat uit handelsoogpunt van belang was werd benut. „Het geheel leven ende welvaren, mitsgader reputatie van den Staat der Gemieerde provincien is bestaende in de scheepvaart, ende den handel ende commercie die daer door over ende langhs de zee werden ghedreven”. Aldus de Staten-Generaal in 1645. Van de landbouw werd nauwelijks gewag gemaakt. Onze landbouw was in zoverre van belang, dat zij bijvoorbeeld producten kon leveren die konden dienen als goedkoop voedsel, waardoor het loonpeil in andere takken van nijverheid gunstig werd beïnvloed! In boekdelen over „Hollands Rijkdom” werd de landbouw weinig of geen aandacht

waardig gekeurd. Pas toen in andere landen, met name in Engeland in de 18e eeuw en voorts in Frankrijk — vervolgens na het Engelse voorbeeld ook in Duitsland — meer aandacht werd geschonken aan een verbetering van landbouwmethoden en er zelfs van een zekere „landbouwwetenschap” kon worden gesproken, nam ook Nederland landzaam iets van deze inzichten over.

Maar veel belangrijker voor de ontwikkeling van de landbouw was wel het feit dat er een grote kentering plaats greep in de economische structuur van deze landen. Prof. Sneller wijst duidelijk op het dualistische karakter van ons land: in economisch opzicht dan weer gericht op de zee en dus een levendige handel, dan weer sterker continentaal beïnvloed. Welnu, toen de betekenis van ons land terugliep als zee-mogelijkheid en onze wereldhandel door de concurrentie en opkomst van andere gebieden in betekenis sterk afnam, ging ons land bewust of onbewust meer opgenomen worden in de continentale economie van Europa's vaste land met als noodzakelijke consequentie, dat de landbouw dan mede een basispositie moest gaan innemen. Toch duurde het zeker tot 1795 dat de landbouw als zodanig wat meer naar voren kwam. De Franse overheersing is hier uiteraard niet vreemd aan. Voordien was de landbouw alleen maar gericht op de productie voor eigen behoefte. Blok zegt dat een Nederlander vóór 1795 geen vaderland had, maar een vaderstad. Het land, het platteland telde nauwelijks mee. Het vestigen van neringen en bedrijven op het platteland werd vaak verhandeld; men maakte het platteland economisch volkomen van de stad afhankelijk. Eigenlijk pas een halve eeuw later ging men dank zij de industrialisatie van Duitsland en Engeland inzien dat er mogelijkheden waren voor een afzet van onze agrarische productie, elders op een internationale markt. Maar van een min of meer volwaardige plaats in het maatschappelijk geheel, naast handel en industrie, kan eigenlijk pas na 1900 gesproken worden.

* * *

Wanneer thans — zij het om economische redenen — het inzicht geboren zou zijn, dat de landbouw eindelijk na eeuwen van achteruitstelling verdient een volwaardige plaats in te nemen in het volksgeheel, dan is er een andere omstandigheid die deze ontwikkeling niet gunstig beïnvloedt: ik doel hier op de afnemende betekenis van het platteland relatief, wat aantal betreft, in verhouding tot het andere bevolkingsdeel. Deze nieuwe schaduwzijde is niet denkbeeldig en als we in deze tijd vaak de klacht beluisteren, dat „het westen”, meestal domineert, dan kan dit voor een groot deel tot bovenbedoeld verschijnsel worden teruggebracht.

Wat is het geval? Dan wijzen wij allereerst op het verschijnsel dat de toenemende bevolking — geruime tijd wel gevoed vanuit de hoge gebortecijfers van verschillende plattelandstreken — niet op de eerste plaats op het platteland belandt. Integendeel de bevolking hoopt zich op in de grote steden. Hier ligt de kiem voor een nieuwe controverse. Het platteland is „verzadigd” en zelfs meer dan dat. Het is nuttig een en ander te illustreren met enige vergelijkende cijfers van de totale bevolking en die der grote steden:

Jaar	Totaal aantal inwoners van ons land	Aantal inwoners Amsterdam	Rotterdam	Den Haag
1830	2.613.000	202.000	72.000	56.000
1860	3.309.000	243.000	106.000	78.000
1890	4.511.000	408.000	205.000	159.000
1910	5.858.000	566.000	418.000	271.000
1920	6.977.000	684.000	520.000	362.000
1923	7.213.000	706.000	537.000	383.000
1942	9.076.000	791.000	617.000	507.500

In 1830 telden de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht samen 373.000 inwoners van de 2.613.000, dat is dus in deze vier steden 12,7 pct. van de totale bevolking. In 1942 telden dezelfde vier steden 2.086.000 inwoners van de rond 9 miljoen, dat is 23,2 pct. van de totale bevolking.

Wij laten hier in het midden in hoeverre er bij dat al van „landvlucht” sprake is. Niet te ontkennen is dat er voor wat de landbouw betreft nu eenmaal een afvloeiing naar andere beroepen noodzakelijk is, omdat zoals reeds werd opgemerkt, de landbouw aan werkers nagenoeg verzadigd is. De ruimtelijke uitbreiding immers is beperkt en de opnemingscapaciteit in de landbouw is uiteraard afhankelijk van de beschikbare grondoppervlakte. Dat grondtekort niet alleen de oorzaak is, maar de teruggang deel uitmaakt van een algemeen verschijnsel, bewijzen ook de cijfers in andere landen. In de Ver. Staten daalde de plattelandsbevolking van 44 pct. (in 1880) tot 26,3 pct. (in 1920); in België van 44 pct. (in 1846) tot 16,01 pct. (in 1910); in Duitsland van 42,5 pct. (in 1882) tot 28,6 pct. (in 1917).

Hoe zeer het grondtekort de landbouw in ons land echter aan banden legt en in de laatste tientallen jaren zeker een der voornaamste oorzaken is van de relatieve vermindering in betekenis van het agrarische deel binnen het volksgeheel, kan nog met een simpele berekening worden verduidelijkt.

Van 1920 tot 1930 steeg in ons land het aantal in een beroep werkzame personen van 2.722.407 tot 3.185.886, ofwel met 18 pct. Voor de landbouw bedroeg deze toename in genoemde periode slechts 2,6 pct. De oppervlakte cultuurground steeg gedurende deze jaren van 2.218.398 ha tot 2.294.718 ha, dus met 76.321 ha. Aangenomen, dat de toename van het aantal werkzaam verhoudingsgewijs even sterk uit de landbouw als uit andere groepen van de bevolking voortkomt, dan zou theoretisch het aantal landbouw-werkers ook met 18 pct, ofwel met 112.050 personen hebben moeten toenemen. We willen hier zelfs niet rekening houden met het feit dat het bevolkingsoverschot op het platteland juist het grootste is.

In 1920 was per werkzame in de landbouw 3,5 ha grond beschikbaar, in 1930 3,6 ha. In de periode 1920—1930 zou dus de landbouw-oppervlakte, bij een in verhouding evenveel opnemers van personen in de landbouw als in andere beroepen, 112.050 maal 3,6, dus ongeveer 400.000 ha hebben moeten toenemen om de nodige ruimte te bieden. Welnu, deze toename bedroeg in bedoelde jaren slechts 76.000 ha, waaruit blijkt hoe sterk de opname-mogelijkheid in de landbouw door grondtekort wordt beperkt. En eveneens, dat het er somber uit zou zien, als handel en industrie (zoals bijv. in 1929) in de onmogelijkheid zou verkeren, deze bevolkingstoename op te vangen.

De vooruitzichten bij dat al zijn, waar de bevolkingstoename zich voorlopig zeker nog zal voortzetten, voor de betekenis van de landbouw en van het platteland in verhouding tot andere volksdelen, verre van gunstig. Wel zullen de nieuwe Zuiderzeepolders in zoverre van betekenis kunnen zijn, dat zij voor de landbouw enige verlichting kunnen brengen gedurende een kwart eeuw. Wanneer men voorts aandringt op toe-

den Arnhem en Nijmegen niet meerekent.

Dat zijn realiteiten. En het is niet te ontkennen dat deze tegenstelling tussen grote stads- en plattelandsbevolking qua aantal steeds scherper wordt en in het nadeel van het platteland uitvalt.

Behalve de snelle groei van de vier grote steden is ook de aandacht waard, de toename in aantal en betekenis van de gemeenten wier aantal inwoners tussen de 20.000—100.000 ligt, ook al weer ten koste van de kleine plattelandsgemeenten. In 1900 telde ons land 918 gemeenten (van de totaal 1121) waarvan het aantal inwoners beneden de 5000 lag. Zij vertegenwoordigden 34,3 pct. van de gehele Nederlandse bevolking. In 1942 was dit aantal kleine gemeenten van minder dan 5000 inwoners teruggelopen tot 663 (van de totaal 1019 gemeenten); maar nog belangrijker was de vermindering van het percentage inwoners dat deze kleine gemeenten nog vertegenwoordigt nl. 16,8 pct. van de landsbevolking, dus binnen de halve eeuw een afname tot minder dan de helft. Tegelijkertijd nam het aantal gemeenten van 20.000—100.000 inwoners toe van 20 tot 50, ofwel een stijging van 14,1 tot 23,7 pct. van het totale bevolkingsaantal.

Deze cijfers illustreren overduidelijk dat het platteland in betekenis — numeriek gezien op de terugtocht is! Het platteland stoot — weliswaar noodzakelijk — mensen af, de stad slikt — even noodzakelijk — mensen op.

Enige cijfers verband houdende met de beroepstelling bevestigen dit evenzeer. Bij de laatste beroepstelling van 1930 was het aantal werkzamen in land- en tuinbouw 639.000 (530.000 mannen en 109.000 vrouwen), dat wil zeggen 20,1 pct. van het totaal aantal werkzamen (3.186.000) in ons land. De industrie bracht het tot niet minder dan 39 pct., handel en verkeer tot 23 pct. Hoezeer de betekenis van de landbouw is teruggelopen blijkt uit dit overzicht van het aantal personen, die een beroep uitoefenen (in pct.):

1899	1909	1920	1930
Industrie	33,8	35,2	38,8
Landbouw	29,6	27,3	20,1
Wisselij	1,2	1,1	0,5
Handel en verkeer	16,8	18,4	21,8
Andere beroepen	18,6	18,—	18,8

nemende intensivering van de landbouw, om daardoor te kunnen tot een verhoging van productiekosten en dus een verruiming van de concurrentiemogelijkheden op de buitenlandse markt, dan verdient deze intensivering zeker ook de aandacht uit een oogpunt van de binnenlandse behoefte-voorziening. Een bijna zelfde grondoppervlakte zal een gestadig toenemend bevolkingsaantal zoveel mogelijk van de voornaamste voedingsmiddelen moeten voorzien. Om wille van de betekenis voor de landbouw is het nodig deze zijde niet uit het oog te verliezen. Maar al met al doet dit niet af aan het verschijnsel, dat de betekenis van de landbouw — in ons land wat omvang betreft in vergelijking met andere volksdelen zo sterk afgenomen — zal moeten worden verlegd naar ander terrein en moeten worden afgewogen met andere maatstaven.

* * *

En hoe staat het nu in ons land met de waardering voor het platteland, hoe zien de niet-agrarische de betekenis en de waarde van de landbouw, hoe is nu de plaats van den boer en den boerenwerker in het volksgemeen?

Het staat hier en daar zo simpel: dat wel geen enkele Nederlander de grote betekenis van de landbouw in twijfel zal trekken. Maar is dat zo? Men neemt het aan, veronderstelt het misschien omdat het tegendeel weinig of niet bewezen wordt.

Er zijn evenwel van die momenten dat plots een scherpe tegenstelling tusschen stad en platteland aan het licht treedt. Rond 1920 is dat bij het geval geweest, in het gevecht rond de zomertijd. Het was toen, dat bijv. de „Nieuwe Rotterdammer“ schreef, dat „de grote steden de centra zijn van beschaving, waarmee is aangeduid dat de landbouwers nagevoel alles wat hun leven veraangenaamt, danken aan de steden.“ „Alleen waar veel mensen tezamen wonen, — aldus het blad in 1921 — is beschaving mogelijk. De landbouwers zijn er voor ons, niet wij voor hen.“ In „De Hollandsche Huisvrouw“ werd opgeroepen tot een algemeen verzet tegen de verlangens van de boerenbevolking en de „Tribune“ putte zich uit in lieflijkheden als „ossenbrein“ en „pummels“. Het gaat er hier niet om dit oud zeer hier nog even op te halen. We zijn er ons van bewust dat deze felle toon wederkerig gehanteerd werd. Het is de bedoeling slechts hier op te merken, dat er onder de schijn van uiterlijke rust toch een afstand ligt tusschen welhaast twee werelden binnen het geheel van één volk.

Ik heb de indruk dat aan deze tegenstelling in de bezettingsjaren die achter ons liggen, weinig of niets is veranderd en in geen geval verbeterd. Zeker, het lijkt geen twijfel dat er hier en daar sterke banden gelegd zijn tusschen plattelanders en stedelingen. Daar waar de stedeling in de hongerperiode op een boerderij begrip voor zijn noodtoestand ontmoette, daar is zonder twijfel grote waardering voor *zulk* een plattelandse groeioed. Daar waar de onderduikers, Joden of evacués een veilig en gastvrij tehuis vonden op de dorpen, daar zijn banden gelegd voor het leven. Dat al is belangrijk. Maar daar waar de stedelingen in handen vielen van een boer-zwarthandelaar die van de noden van andere Nederlanders een zaakje maakte, daar waar de onderduikers de hun aangeboden diensten met grof geld moesten vergoeden, daar is de afstand dieper geworden dan ooit....

En nu is het moeilijk precies te zeggen, hoeveel we gewonnen hebben en hoeveel verloren. Maar ik vrees, mede als gevolg van een typisch vooroordeel jegens den boer, dat het totaal-beeld in vele gevallen datgene is wat we even na de bevrijding zagen afgebeeld in één van de geïllustreerde blaadjes die de ronde deden. Op deze afbeelding zagen we het zogenaamde „monument in de harten van vele stedelingen voor den boer opgericht“, een groot standbeeld waarop een vette boer troont te midden van vaatjes boter, blikken volle melk en geflankeerd door stapeltjes veertig-plus kazen; met aan de voet de hongrige en uitgemergelde stedelingen die allerhande aanlokkelikheden komen aandragen, schoenen, kleren en het overschot van de linnenkast.

Ziedaar een tegenstelling, wel bijzonder scherp.

We zullen alweer niet ontkennen dat er — zoals in elke andere groep van de bevolking — boeren geweest zijn, die hun taak niet verstaan hebben. Ook boeren zijn mensen en men idealiseré mensen niet. Maar in het algemeen een verwijt te maken aan „de boeren“ of aan „het platteland“ dat gaat te ver; dat is onrecht tegenover de talloze boeren die deden wat zij konden en dat is onrecht tegenover de duizenden plattelanders die hun plaats hadden ook in het daadwerkelijk verzet. Meer willen we er niet van zeggen. Alleen dit: dat men een dergelijk vooroordeel slechts kan wijten aan in het algemeen een onvoldoend wederzijds begrip, ook in niet oorlogsomstandigheden.

Maar dat deze tegenstelling er is in pijnlijke mate, daarvan heeft me de reactie overtuigd op enkele radio-gesprekken, waarin ik het waagde deze kwestie eens aan te snijden.

Hier wreekt zich het feit dat er bewust, in nationaal verband, te weinig gebeurt om deze beide delen van het volk wat nader tot elkander te brengen. Andere — confessionele — tegenstellingen binnen ons volk zijn oorzaak dat het terrein van de opvoeding volledig wordt opgeëist als te liggen binnen de zeggenschap van de levensbeschouwing, m.a.w. dat het buiten-confessionele terrein van de „volksopvoeding“ angstvallig onbetreden blijft. De bewijzen zijn er dat daar, waar van de volksopvoeding en nationale vorming meer werk gemaakt wordt, er van de tegenstelling tusschen stedelijke en plattelandsbevolking weinig of geen sprake is, wat zeggen wil dat het platteland en het agrarische volksdeel een ruimere waardering genieten.

Het is wellicht goed, er in dit verband even op te wijzen, dat bijvoorbeeld Denemarken met vier miljoen inwoners voor de volksopvoeding van overheidswege 2½ miljoen gulden per jaar beschikbaar heeft, dat wil zeggen voor openbare bibliotheken, volksuniversiteiten, studietoelagen, volkshuizen en dorpscholen, volkshogescholen, leidersvorming enz., allemaal gelegenheden om de tegenstellingen binnen een volksgeheel te helpen overbruggen. Zweden met 6½ miljoen inwoners stelt aan staatsubsidies f 3.200.000 beschikbaar. Maar Nederland brengt het met negen miljoen inwoners hoogstens tot een magere f 540.000 aan overheids-subsidien voor het terrein der volksopvoeding.

In Nederland blijft de aanraking tusschen de stedelijke en agrarische bevolking beperkt tot de niet-gezochte gelegenheden, zoals we ze tijdens de bezetting gehad hebben en bijv. in vredetijd: gezamenlijke militaire dienst.

Een onvoldoend begrip over den boer en het boerenwerk kan daardoor

niet achterwege blijven. En men erwaart ze dan ook in de practijk herhaaldelijk. Hoe is het anders te verklaren dat de beloning van de landarbeid lange jaren op schijnende wijze bleef achtergesteld bij die van andere groepen? Hoe is het anders te verklaren dat in een land als het onze tot voor kort een eigen Ministerie van Landbouw niet noodzakelijk werd geacht? Hoe kan men anders bijvoorbeeld waar het de ontspanning in de steden betreft zich geestelose „geestigheden” veroorloven, waarin altijd maar weer op smalende wijze over boeren en buitenhui wordt gesproken?

En toch een wat ruimere waardering en meer begrip voor het agrarische volksdeel zal noodzakelijk zijn, om meer dan een reden. Over het algemeen plattelands-belang en dus ook het meer direct agrarische belang, wordt op meerdere plaatsen beslist, dan alleen in de vaktechnische sector. Men vergeet niet dat zaken als het onderwijs ten plattelande, de ontspanning op onze dorpen, de volkshuisvesting ten plattelande, de verkeersmiddelen op het platteland, de lonen in de agrarische bedrijven, het behoud van zoveel mogelijk overheidsinstellingen op de dorpen — en derhalve een tegengaan van een dreigende ontroming van het platteland, de arbeidsbemiddeling op het platteland en zoveel meer, dat dit al afhankelijk is van de wijze waarop in vele gevallen niet-agrariërs het platteland en de plattelandsbevolking bezien. Men onderschatte de gevolgen niet. Tenslotte is de gehele outillage van het platteland, de meer of mindere mate van woonbaarheid van het platteland van dat al afhankelijk. Niet minder ook de kwestie van beloning van de boerenarbeid. Als men ziet, met wat voor een gemak in stedelijke bladen geschreven wordt over de noodzaak om de prijzen van agrarische producten te verlagen, omdat het juist de eerste levensbehoeften zijn, terwijl men zich uiteraard over de schrikbarende prijsstijging van industriële luxe-artikelen minder zorgen maakt, dan is er reden waakzaam te zijn.

* * *

De waarde van het agrarische volksdeel — waarvan het niet-agrarische deel overtuigd dient te worden en waaraan te veel ontbreekt — is van verschillende zijden te benaderen. De eenvoudigste is wel die uit een oogpunt van voedselvoorziening. Zeker zal na de oorlogstoestand het besef weer gewonnen hebben, dat een goed uitgeruste landbouw alleen al als natuurlijke voedingsbron voor een volk van onschatbare betekenis is, niet minder ook om ons in deze tijd aan de nodige deviezen te helpen waarvan ook andere takken van nijverheid de vruchten plukken. Maar ook zonder deze abnormale situatie.

Dr. Knap heeft opgemerkt, dat de waarde van de oogst in de jaren vóór 1930, na aftrek van de benodigde grondstoffen, hoofdzakelijk veevoeder en kunstmeststoffen, ruim een miljard gulden per jaar vertegenwoordigde of bijna het dubbele van ons staatsbudget. Deze som heeft betrekking op ruwe grondstoffen en niet verwerkte producten zoals boter, suiker e.a. Hoewel ons volk van de voortbrengselen van onze bodem zelf tweederde deel verbruikt, meent dr. Knap dat er jaarlijks toch nog 2 miljard gulden aan landbouwproducten voor de uitvoer overbleef, dat was ongeveer evenveel als de waarde der geëxporteerde

nijverheids-artikelen. Daar komt nog bij dat, in tegenstelling met de industrie, de invoer van grondstoffen voor de landbouw betrekkelijk gering is.

Daar de oogst van ruwe bodemproducten aan tal van handen in de transport-, handel- en industriële bedrijven werk verschaft, meent dr. Knap dat de ruim 200.000 land- en timbouwers en 400.000 landarbeiders in ons land, aan tenminste evenveel personen werkzaam in een ander bedrijf, een bestaan verschaffen, d.w.z. dat zeker vier miljoen zielen bij het wel en wee van de bodemcultuur betrokken zijn.

Ik citeer deze globale cijfers met de nodige reserve. Doch dat de landbouw ook economisch bezien van grotere waarde is voor ons volk geheel als we daaraan als regel toekennen, staat vast; zelfs al is men niet bereid de opvatting van sommige economen te delen, die de bodemproductie economisch primair stellen, waaraan de industriële taak is ontsproten, ofwel die (zoals J. Smid in „Landbouw en Democratie”) de maatschappij vergelijkt met een boom, waarvan de landbouw wortels en stam vormt en andere bedrijfstakken de kruin uitmaken.

Maar waarvoor men vaak te weinig oog heeft, dat is wel de culturele betekenis van het agrarische leven voor het harmonisch geheel van een volk. Ik voeg daar terstond aan toe dat het platteland zelf zeker mede schuld heeft als van dat inzicht te weinig blijkt. Door een stijlvol plattelandleven zal het zelf het bewijs moeten leveren dat het van deze taak is doordrongen. Als men in een reisverslag bijvoorbeeld over Denemarken kan schrijven „dat daar de boerenstand zich in het algemeen zo goed van zijn eigenwaarde en tegelijk van zijn plaats in de volksgemeenschap bewust was, dat er in de oorlog enerzijds geen maatregelen tegen grondspeculatie en anderzijds geen straffe prijsbeheersing nodig waren”, dan erkenne men rondtuit dat onze boerenbevolking zelf in dat opzicht een achterstand heeft in te halen. Het is mijn taak niet daar nu verder op in te gaan.

Doeh aan de innerlijke waarde van het agrarische leven te midden van andere bevolkingsgroepen doet dit niets af. Wij leven in een wereld van voortschrijdende techniek, van zich voortdurend uitbreidende mechanismatie en industrialisatie, in een wereld van haast, jacht, van nervositeit. Ik lees ergens dat de wereld in vijftig jaren meer is veranderd dan in achttien eeuwen die daaraan vooraf gingen. Deze voortschrijding van de wetenschap en perfectie van de technische vondsten mag niet onderschat worden, zeker niet uit een oogpunt van besparing van dikwijls zware menselijke arbeid. Maar binnen het geheel is het goed dat er een volksdeel is en blijft, dat het contact met een grotendeels natuurlijk en oorspronkelijk deel van de schepping bewaart. Wat is het, dat er onzen modernen mens toe drijft, wanneer men in onze tijd in de grote stad woningcomplexen bouwt als kazernes, daartussen de parken niet te vergeten? Waarom heeft men er naar gestreefd arbeiders in de grote steden, na hun werktijd in het genot van een volkstuinje te stellen? Waarom bevredigt een bloem, een plant, zelfs achter de ruitjes van de meest schamele woning? En waarom is er iets dat zich er tegen verzet alle bos en heide aan de ontginning en het winnen van cultuurgronden op te offeren? Het is onbewust misschien de drang naar een zekere recreatie, naar een zij het maar bescheiden

contact met de natuur en de schepping. Deze ethische kant van het vraagstuk is van belang. Welnu, evenzo in groot verband gezien is de variatie die het agrarische leven brengt in de midden van de andere levensvormen die zich meer en meer in de richting van de steden ontwikkelen. Het is goed dat er iets in de samenleving blijft wat zich er tegen verzet, van een land één grote stad, of één grote fabriek te maken.

Wat dat zeggen wil? In een Engelse correspondentie las ik onlangs, dat daar bij het opstellen van een nieuw kadaster bleek dat de Engelse landbouw er in het algemeen gunstiger voorstaat dan veelal gevreesd werd, wat te danken is aan een niet te onderschatten factor, n.l. aan de innige en aanblijvende liefde die de Britten over het algemeen het landleven toedragen. Hieraan is het te danken dat Groot-Brittannië, op het randje af, in twee oorlogen de hongersnood buiten zijn grenzen heeft weten te houden.

Niet de formidabele prestatie die Engeland geleverd heeft door een sterke mechanisatie van zijn landbouw, heeft Engeland bewaard voor voedseltekort, maar deze drang naar het landleven, die juist de technische prestatie mogelijk maakte! Dat dient ons iets te zeggen. Trouwens de bewijzen zijn er in de geschiedenis, dat landen die hun landbouw verwaarloosd hebben, al dra de gevolgen ondervonden in een algemene afname van haar levenskracht.

Ik wil in de omgeving van boeren en boerenwerkers zelf, niet te veel uitweiden over de eigenschappen die hun stempel drukken op de persoonlijkheid van den agrariër. We zullen niet vervallen in de romantiek of verheerlijking van sommigen die de poëtische zijde van het landleven misschien wel eens overschat hebben. In een niet-agrarische omgeving zouden wij nog kunnen wijzen op de soberheid welke het boerenleven stempelt, op ernst en nuchterheid welke op het boerenland waken tegen al te extremistische gedachten, op vrijheidszin en de drang naar menselijke zelfstandigheid, op de gehechtheid aan het roerbedrijf en boerenwerk ook al zijn de uitkomsten niet navenant, op het gevoel voor traditie en daardoor de beste waarborg voor instandhouding van het volkskarakter en niet het minst op de waarde van het platteland, van waaruit zoveel krachten zich in dienst stellen ook van niet-agrarische arbeid in de steden. Tegenover dat al zijn uiteraard vaak ook kwade eigenschappen te plaatsen en daarom willen wij deze niet in den brede tegenover elkander afwegen. Maar voor één zaak dienen wij in dit verband oog te hebben omdat ze voor ons gevoel uiteindelijk de belangrijkste is. De plattelander, op zijn stukje grond dat niets opbrengt zonder hulp van een hogere Macht, te midden van de onmetelijke einder, waarbinnen hij zich nietig en onbetekeneend voelt, afhankelijk van zoveel factoren als weer en wind, waartegenover hij machteloos staat, een boer die zulk een nauw en voortdurend contact met het leven onderhoudt, kan niet onverschillig blijven voor de bron van al het leven en hij die zich zo'n klein onbeduidend deel voelt tegenover de grootheid van de schepping kan niet onverschillig staan tegenover de allesbeheersende figuur van den Schepper.

Welzeker, wij weten dat er op het platteland ook heus wel andere vraagstukken zijn die er de gemoederen bezig houden en wij weten ook dat er onder de boeren — zoals in welke groep ook — een bedenkelijk soort materialisme kan voorkomen. Maar dit neemt niet weg, dat de

boer meer kan zijn, méér kan betekenen, dan alleen maar te zorgen voor het menselijk voedsel. Hier raken we de geestelijke betekenis en voedingsbron van het platteland. Ook op grond daarvan is het behoud van het platteland — en niet in het minst — van de grootste betekenis.

* * *

Tenslotte dan mogen wij volstaan met enkele conclusies en een paar mogelijkheden te noemen om tot een betere kennis van en tot een ruimere waardering voor het agrarische leven in het volksgeheel bij te dragen.

- 1e. Er is in ons land van ouds een achterstelling van de landbouw. Gedurende enkele eeuwen praevaleerde de handel.
- 2e. Toen de handel aan betekenis verloor, nam de interesse voor de agrarische belangen toe. Maar weldra ondervond de landbouw de concurrentie van de industriële belangen.
- 3e. In verhouding tot andere bevolkingsdelen is de betekenis van de landbouw numeriek, zowel wat betreft het percentage agrarische bevolking op het geheel, als wel het aantal in de landbouw werkzaam, aanzienlijk afgenomen. Deze teruggang zal zich voorlopig menselijkerwijs gezien voorzetten.
- 4e. Het zal nodig zijn niet-agrarische groepen daarom met des te meer nadruk op het belang van een agrarisch bevolkingsdeel te blijven wijzen, op de betekenis van de landbouw ten dienste van de voeding van een groeiende bevolking, op de behoefte van den buiten uit recreatieoogpunt bij de snelle uitbreiding van de steden, op de culturele belangen van een agrarische bevolking binnen het veelzijdig doch harmonisch geheel van een volk.
- 5e. Aan een zekere industrialisatie zal niet te ontkomen zijn, tepeinde voor de bevolkingsaanwas plaatsing te vinden. Het is gewensd, om de verhouding tussen stedelijke- en plattelandsbevolkingsaantallen niet meer te verscherpen, dat bij de spreiding van nieuwe — vooral ook kleine en voor het platteland geëigende industrieën — ook aan het platteland wordt gedacht en zoveel mogelijk met de plattelandsbevolking rekening wordt gehouden.
- 6e. Deze ontwikkeling vereist zowel bij de agrarische bevolking zelf, als wel bij de niet-agrariërs, dat behoud van het plattelands-eigene wordt veilig gesteld en de traditionele boerenwaarden bewaard blijven. Het inzicht dient ontwikkeld te worden dat de plattelandscultuur gelijkwaardig is, zij het van andere aard, aan die van de stad en dat behoud van de plattelandscultuur om verschillende redenen wenselijk is.
- 7e. Het is gewensd dat de algemene outillage en bewoonbaarheid van het platteland niet wordt verwaarloosd. Men late het platteland zijn plaatselijke of regionale instellingen als niet zeer dringende redenen het tegendeel nodig maken; men bringe ook de onderwijsinstellingen zoveel mogelijk tot de plattelandsbevolking en hoede zich voor voortgezette concentratie van instellingen en onderwijsinrichtingen in de steden. Men werke de trek van de beste krachten vanaf het platteland niet langer in de hand; de verouderde classificatie van gemeenten dient daarom niet langer te blijven gehandhaafd.

8e. Bij benoeming van *ambtelijke personen* op het platteland, beoogt men te worden hier zowel aan overheidspersonen, w.o. ook burgemeesters, als aan ambtenaren van controlerende organen — met name ook het corps van controleurs, dient een zodanige selectie te worden toegepast, dat het platteland ambtenaren ontvangt die zoveel mogelijk aansluiten bij de plattelandssfeer en bij het eigene van de agrarische bevolking.

9e. Met kracht dient zowel door overheid als door particuliere organisaties en instanties meer bewust gestreefd te worden naar een nauwer contact tussen de bevolkingsdelen, naar wederzijdse en grotere kennis van elkander en daardoor een wederzijds ruimere waardering tussen de stedelijke en plattelandsbevolking resp. tussen niet-agrarische en agrarische bevolkingsgroepen. Gedacht wordt hier aan het werk van de volkshogeschool, aan een nauwer contact door middel van nu en dan uitwisseling van jongeren-groepen met medewerking van jongeren-organisaties; aan een grotere belangstelling voor het agrarische leven in pers, in radio, in ontspanning enz.; aan de mogelijkheid van meer vreemdelingenbezoek aan het platteland door opname van stedelingen gedurende de vacantielijds-omgekeer bijv. door middel van het organiseren van plattelands-dagen (met film, voordracht, exposities, toneel, volksdansen enz.) in de steden.

In het bijzonder verdient het de aandacht van de overheid door middel van het school-onderwijs, in lesverband aan een wederzijds beter begrip voor de plaats van, stad en platteland bij te dragen. In dit verband zouden kampen van oudere scholieren op het platteland, hulpdiensten bij de oogst enz. van grote waarde kunnen zijn. Om de stads-jongeren in wat nauwer contact met en tot een wat beter begrip van het agrarische leven te brengen.

10e. Teneinde *sociale spanningen* door wanbegrip of vooroordeel zoveel mogelijk weg te nemen, is het wenselijk dat vooral in de grotere groepen van de industriële arbeiders, de billijkheid van een behoorlijke beloning van landarbeid, welke in een redelijke verhouding staat tot die van de industriële arbeid, wordt ingezien. In alle geval dient er naar gestreefd te worden dat een beter begrip ontstaat ten aanzien van landarbeid.

11e. Voorts, waar het lot en de belangen van het agrarische volksdeel of van het platteland, voor een zeer groot deel ook in niet-agrarische kringen bepaald worden, dient er bij de verschillende overheidsinstanties nog eens bijzonder op te worden aangedrongen, dat de plaats van het platteland in ons volksgeheel niet wordt verwaarloosd en een goede uitrusting van het platteland wordt verzekerd.

Enige hoofdtrekken van de toekomstige landbouwpolitiek

door ir. A. Vondeling

Hij, die belangstelt in agrarische vraagstukken en naar geschriften zoekt waarin de ontmoeting van het socialisme en de landbouw wordt beschreven zal veel geduld moeten hebben, wil hij slagen. Er is eenvoudig niets te vinden op dit terrein wat ook maar enigszins de moeite waard is. Zoekt men buiten het Nederlandse taalgebied dan is daar het standaardwerk van David, „Sozialismus und Landwirtschaft“. Interessant om te lezen, ook nu nog, bijna veertig jaren nadat het werd geschreven, maar in de uitwerking van de leidende gedachten totaal verouderd en te veel op Duitse toestanden betrekking hebbend om voor ons doel nog van actuele betekenis te zijn. Het werk van David is echter een uitzondering. Tot voor kort was de praktijk van de socialistische politiek, ook in ons land, voornamelijk op de industriële arbeid en de industriële centra, de steden, gericht. Het is gemakkelijk verklaarbaar en ten dele zelfs logisch, dat het platteland en met name het agrarische deel daarvan, voorlopig niet binnen het vrij eng begrensde gezichtsveld werd getrokken.

De positie van de Nederlandse landbouw.

De structuur van de Nederlandse landbouw, waarin ongeveer evenveel „zelfstandige“ ondernemers — dus boeren en tuinders — als arbeiders in loondienst werkzaam zijn gaf daartoe aanleiding. De sociale misstanden en spanningen traden niet zo massaal in het licht als in de stedelijke opeenhopingen. Afgezien van enkele streken in ons land met grote landbouwbedrijven, was het verschil in sociale welvaart en levensstijl ook veel minder groot dan in de sfeer van het industriële grootbedrijf. Wie zou menen, dat stoffelijke armoede en gebrek, onzekerheid, uitbuiting van arbeidskracht en het niet deel hebben aan de culturele rijkdommen van ons land uitsluitend het droeve lot zou zijn geweest van den landarbeider en niet van den boer, vergist zich. Bewijsmateriaal is overvloedig. Er zijn de rapporten van de Staatscommissie van 1886, van 1906 en van 1927 (zgn. Commissie Ebels), die duidelijke taal spreken. Er zijn voorts de rapporten over de sociaal-economische toestand der kleine boerenbedrijven in Nederland, daterende van 1937 en 1938. Ook de bronnen van het Friese landbouwboekhoudbureau hebben materiaal geleverd, dat ons een klaar beeld geeft van de economische toestand in het nabije verleden. Een enkel voorbeeld moge die toestand duidelijk maken: Het is bekend, dat in Friesland de rundveehouderij overheerst, welke bedrijfstak in de regel wordt uitgeoefend in bedrijven van zo'n 30 ha, althans op de kleigrond. Welnu, deze bedrijven die merendeels goed zijn ingericht en voor de Nederlandse verhoudingen uitstekend worden geleid, leverden in de periode 1923 tot 1940 een ge-

middeld inkomen op van f 1100.— per jaar, alles inbegrepen. Van dit bedrag moest de boer met zijn gezin dus leven, tenzij hij inkomsten uit vermogen had, hetgeen in de regel niet het geval was, zoals anderszins wel zal blijken.

Tenzelfdertijd, dus ook in de jaren 1923 tot Mei 1940 was het totale in geld gewaardeerde inkomen van een vasten landarbeider in Friesland f 1000.— per jaar, dus iets minder dan van den voor Nederlandse begrippen groten boer met 30 ha land. Het bedrag van f 1000.— vormde het loon van 70 à 80 uren harde arbeid per week, zonder enig recht op vacantie of pensioen. Zo was de toestand in de Friese kletweidestreek. Het overgrote deel van de Nederlandse agrariërs had het echter veel slechter.

Een indruk van de vermogenstoestand krijgt men uit de volgende cijfers:

Op 1 Mei 1940 was het gemiddelde vermogen van 429 boeren uit de hiervoor genoemde streek f 18.500. De spreiding was echter groot, daar 17 pct. van hen geen vermogen had of meer schulden dan bezittingen, terwijl precies de helft onvoldoende eigen middelen had om de bedrijfsinventaris à gemiddeld f 10.000 de hunne te kunnen noemen. De situatie is hiermede voldoende geschetst, wanneer men weet, dat de Friese verhoudingen in den lande veelal voor gezond doorgaan.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat de hiervoor geschetste toestand reacties heeft opgewekt. In geen groep van ondernemers is die afkeer van het ongeremde kapitalistische productiestelsel zo sterk als bij de boerenstand, zij het ook, dat deze afkeer slechts bij weinigen tot een positief stelling nemen aanleiding gaf. Een beweging als „Landbouw en Maatschappij” heeft in eerste aanleg een poging gedaan om het onbehagen van den boer-ondernemer tot een strijdbare houding om te vormen. Door de ondemocratische gezindheid van een deel der leiding is deze beweging ontspoord en vastgelopen. Haar actie heeft echter vele tiestelsel voor de maatschappelijk en economisch zwakken in zich bergt. Van de krachtige coöperatieve beweging kan trouwens hetzelfde worden gezegd. Het is niet toevallig, dat onze agrarische voormannen uit de Partij van de Arbeid nagenoeg alle belangrijke posten bekleeden in de landbouwcoöperatie. Solidariteit en verwerping van het winstprincipe als leidend beginsel bij productie en distributie zijn van beide groepen twee kenmerkende principes.

Een Engels schrijver *) begint zijn boekje met de vermelding van de wensdroom van den ouderen Engelsman boer, namelijk een „goede oorlog”. Men moet wel de nuchterheid van een Engelsman hebben om het feit, dat een oorlog voor landen als Engeland, hoge prijzen voor landbouwproducten meebrengt, aldus tot uiting te brengen. En dat nog wel in een werkje, dat de doelstellingen van een socialistische landbouw politiek duidelijk wil maken! Het ongeluk voor de boeren is echter steeds geweest, aldus Bateson, dat het gevolg van een „goede oorlog” steeds een „slechte vrede” is geweest. Ondanks de onaangename bijgedachte, moeten wij vaststellen, dat ook voor Nederland heeft gegolden, zoals in alle sterk geïndustrialiseerde en dichtbevolkte landen, dat de

*) F. W. Bateson, Towards a Socialist Agriculture, London 1946.

heide wereldoorlog verhoudingsgewijs meer geldelijk gewin hebben gebracht dan de tussenoorlogse jaren. Evenzeer geldt, dat de grote vrees van alle agrariërs wederom is, dat er spoedig een landbouwcrisis komt met alle gevolgen van onzekerheid, armoede en werkloosheid. Deze vrees neemt met de dag toe, doch heeft dit gelukkige effect, dat ook de bezinning op de eigen plaats en taak in de volksgemeenschap zich gaat verdiepen. En al is de huidige situatie in bedrijfseconomisch opzicht zeker niet beter dan na 1918, maatschappelijk en politiek gesproken is deze dit gelukkig wel.

Na-oorlogse winst.

Tot de winst kan men o.a. rekenen: 1e. meer erkenning van de betekenis welke de landbouw zowel in geestelijk als in economisch opzicht voor ons land heeft; 2e. De samenwerking van het overgrote deel van de georganiseerde landbouw in de Stichting voor de Landbouw; 3e. De instelling van een zelfstandig Departement van Landbouw met een „eigen” minister; 4e. Een productie-, prijs- en loonregeling, welke sterk verband houdt met de behoeften van consument en producent.

Algemene wensen.

De opsomming van deze feiten geeft reeds aan in welke richting onze wensen gaan, voor wat betreft de hoofdtrekken van een socialistische landbouwpolitiek. Laten wij er een aantal mogen noemen:

a. De versterking van het bewustzijn in de landbouw, dat het de taak van alle bedrijfsgenoten is om in ééndrachtige samenwerking en door gemeenschappelijke inspanning de bedrijfsvoering zo doelmatig mogelijk te maken en — uiteraard binnen het raam van gezonde culturele en maatschappelijke verhoudingen — te komen tot zo groot mogelijke nationale welvaart. De grote betekenis van het feit, dat een sterk in aantal groeiende bevolking, met name ook op het platteland, in de toekomst niet blijvend werk zal kunnen vinden in de landbouw met behoud of verhoging van het welvaartspijl, zal met nadruk onder ieders aandacht dienen te worden gebracht. De Overheid heeft daarbij een voorlichtende (beroepskeuze, onderwijs) en leiding gevende taak (ruimtelijke ordening, industrie-spreiding, binnenlandse migratie).

b. De bodembewerkers hebben — mits zij hun taak naar behoren (blijven) vervullen — recht op een beloning die in een rechtvaardige verhouding staat tot die van andere bevolkingsgroepen. Evenzeer zal zorg moeten worden gedragen voor een redelijke verhouding tussen de inkomsten der verschillende agrarische bedrijfsgroepen (akkerbouw, veeteelt, tuinbouw) en een billijke verdeling van het bedrijfsinkomen onder de bedrijfsgenoten.

c. Ons gehele volk dient te worden doordrongen van de noodzaak, dat een economische verdediging vooraf moet gaan aan een eventuele militaire. Naarmate de bevolking toeneemt wint de handhaving van een voedselbasis in eigen land aan betekenis, althans zolang de mogelijkheid van een economische of militaire oorlog blijft bestaan. (Honger blijft het scherpste zwaard.)

d. De achterstand in maatschappelijke welstand van het platteland ten

opzichte van de stad, welke b.v. tot uiting komt in de mindere toegankelijkheid tot de culturele instellingen (scholen, musea, schouwburg, film), het loonpeil (de beruchte klassenindeling), de verkeersmiddelen (telefoon, telegraaf, postertijen, tram en trein), de volkshuisvesting (één-kamer- en krotwoningen), de verzorging met water, gas en electriciteit en de gezondheidszorg (ziekenhuizen, specialisten) dient zo spoedig mogelijk te verdwijnen of eventueel gecompenseerd te worden.

Het landbouwverenigingsleven.

Geen groep van ondernemers kan op een zo langdurig en bloeiend verenigingsleven bogen als de boeren. In belangrijke mate heeft het werk van de landbouworganisaties bijgedragen tot het peil waarop de Nederlandse landbouw zich in technisch opzicht bevindt. Die toetsing op de techniek heeft echter te veel de aandacht voor de culturele en maatschappelijke zijde van het boerenleven doen verwaarlozen. Medetengevolge daarvan is er een splitsing in het organisatie-leven opgetreden, welke naast zegenrijke ook verschrikkelijke gevolgen voor de boerenstand heeft gehad, doordat de eendracht in het noodzakelijke en mogelijke volkomen zoek raakte. De oorlog heeft de verbetering, die vlak voor 1940 te bespeuren viel sterk versneld. Het tot stand komen van de Stichting voor de Landbouw vermeldde wij reeds. Er kan aan worden toegevoegd, dat deze Stichting in de korte tijd van haar bestaan een aantal belangrijke — merendeels sociaal-economische en politieke — successen heeft geboekt. Haar taak op technisch en bedrijfs-economisch gebied, zomede op het terrein van de voorbereiding van een publiekrechtelijk lichaam voor de landbouw is echter nog niet vervuld, mede als gevolg van de houding der standsorganisaties, waarvan de Stichting het federatieve toporgaan is met een bepaalde opdracht. Het is naar onze mening doelmatig, nuttig en noodzakelijk, dat de sociaal-culturele taak, die er ligt in het gebied van het landbouw-gemeenschapsleven wordt waargenomen door standsorganisaties, met als doel de vorming van de beroepsgenoten, de verheffing en veredeling van de boerenstand en de maatschappelijke bewustwording. Naar onze mening zullen deze standsorganisaties wijs doen zich het voorgaande als uitsluitend doel te stellen. Tot nu toe zijn zij in die taak jammerlijk te kort geschoten. Er zijn gelukkig talrijke aanwijzingen, dat men zich van deze tekortkomingen bewust is en naar verbetering streeft, zowel bij de landarbeiders- als boerenorganisaties. Naast de standsorganisatie denken wij ons een vereniging, die alle bodembewerkers omvat, voor namelijk werkzaam op sociaal-economisch en vaktechnisch gebied met zowel voorlichtende, als wetgevende, uitvoerende en controlerende bevoegdheden. Een dergelijk, zogenaamd openbaar lichaam, dat in de literatuur reeds de naam van landbouwschap heeft gekregen, is onontbeerlijk in een socialistische maatschappijvorm, mits het aan bepaalde eisen voldoet.

Wensen.

Een aantal politieke wensen op het gebied van het landbouwverenigingsleven zouden in het kort als volgt geformuleerd kunnen worden:
e. De Overheid animere en steune het vormingswerk van de stands-

organisaties met respectering van hun volstrekte zelfstandigheid. Het stichten van volkshogescholen dient krachtig te worden bevorderd.

f. Op korte termijn dient een publiekrechtelijk orgaan voor de landbouw te worden gesticht met uitgebreide bevoegdheden op sociaal-economisch, en vaktechnisch gebied. Deze organisatie dient zodanig opgebouwd te zijn, dat alle bodembewerkers zoveel mogelijk bewust deelnemen aan het werk van de organisatie en zowel actief als passief kiesrecht bezitten. In verband met de veelvormigheid van de bedrijfsstructuur en ter verkrijging van een levend en doelmatigwerkend geheel is vegaande delegatie van bevoegdheden noodzakelijk; ook de gewestelijke organen zullen b.v. wetgevende bevoegdheid dienen te krijgen.

Onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en voorlichting.

In 1930 publiceerde Dr. J. Frost zijn boek over de Nederlandse landbouw. In de titel van het boek werd onze landbouw een „voorbeeld van moderne rationalisatie” genoemd. Nog steeds zijn er publicisten, die dit oordeel van een buitenlandse liefkozende aanhalen als om er de boerenstand, die zich benard gaat oefenen, mee op te fleuren. Dat is boerenbedrog. Het is bepaald niet meer zo, dat onze landbouw als een toonbeeld van technisch en economisch kunnen voor onszelf of voor buitenlanders door kan gaan. Dat is natuurlijk jammer, maar de feiten liegen niet. Er zijn veel te veel plekken in de landbouw waar de kloof tussen de feitelijke toestand en hetgeen op korte termijn realiseerbaar is, te groot is. Anders gezegd: het kan veel beter. Natuurlijk zijn er een aantal prestaties waar men in het buitenland — getukkig — nog niet aan kan tippen. Het gemiddelde kan echter sterk verbeterd worden. De toppen zijn te spits en de dalen te diep en te vlak. Het grote vraagstuk waar wij bij de verbetering van onze landbouw voor staan is het in korte termijn verwezenlijken van wat reeds in vrij brede kring noodzakelijk en uitvoerbaar wordt geacht. Het ontbreekt ons niet aan kennis maar aan durf, wilskracht en energie. Als de Nederlandse landbouw in zijn geheel niet op de allereerste plaats komt, dan is de oorzaak daarvan niet het gebrek aan wetenschappelijke vorming van de ingenieurs, maar te grote behoudzucht bij een deel van de boerenbevolking en vooral het conservatisme van een groot aantal politici onder de agrarisch-deskundigen. Talrijke hervormingen in de landbouw zullen namelijk mogelijk moeten worden gemaakt door een radicale wetgeving. Voor optimisme is op dit punt, helaas, geen plaats, zolang de huidige samenstelling van de Staten-Generaal ongewijzigd blijft. Als er ergens een verschil is in politieke opvatting tussen de beide grootste partijen in het parlement dan is het hier; het zij nogmaals met pijn in het hart geconstateerd.

Betekent dit alles, dat de resultaten van de moderne landbouwwetenschap reeds gemeengoed zijn onder de bodembewerkers en dat de handen slechts behoeven uit te voeren wat de hersens willen? Zover is het nog niet. Daarvoor is het landbouwonderwijs te weinig verbreed en de voorlichting te beperkt. Er is een groot verschil in de mogelijkheid om onderwijs te genieten tussen hen die werkzaam zijn in ambacht en nijverheid en hen die in de land- of tuinbouw werken. En voor wat de bedrijfsvoorlichting betreft dient men te bedenken, dat het landbouw-

bedrijf een typisch kleinbedrijf is, dat er geen eigen laboratorium, wetenschappelijke en administratieve staf op na kan houden. De landbouw en zijn beoefenaars zullen in ons land geen toekomst hebben wanneer het peil van de bedrijfsvoering niet tot de hoogste graad van volmaaktheid wordt opgevoerd. Aan wetenschappelijk onderzoek, onderwijs en voorlichting mogen geen kosten worden gespaard. Dat mag ook in deze tijd van versobering worden gezegd omdat de „cost“ nog steeds voor de „baet“ uitgaat, en omdat de huidige uitgaven op dit punt relatief veel geringer zijn in de agrarische dan in de industriële sector van het bedrijfsleven.

Wensen.

g. Het landbouwonderwijs dient zodanig te worden uitgebreid, dat iedere bodembewerker een goede theoretische en praktische scholing kan ontvangen. Er is geen reden waarom er op dit punt verschil zou zijn tussen het landbouwonderwijs en het overige ambachts- en nijverheidsonderwijs.

h. De landbouwvoorlichtingsdienst zal op den duur moeten worden ingebouwd in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en sterke uitbreiding moeten ondergaan. Het accent zal meer dienen te vallen op de individuele voorlichting en het bevorderen van de bedrijfsefficiëntie.

i. Zich voor de eerste maal vestigende grondgebruikers dienen aan bepaalde eisen van theoretische en praktische vakbekwaamheid te voldoen.

Verwerking en afzet van landbouwproducten.

Het is niet verwonderlijk, dat in een bedrijfstak waar ontelbare producenten aan de markt zijn, deze grote kans lopen in de knel te komen. Een statistisch overzicht van 1938 vermeldt bijna 240.000 grondgebruikers met meer dan 1 ha grondgebruik. Ruimschoots de helft van hen die als hoofdberoep boer of tuinder opgeven is werkzaam in éénmansbedrijffjes. Het is in ieder geval voor deze categorie die gemiddeld per week omstreeks 80 uren werkt, volstrekt onmogelijk zich individueel staande te houden tegenover hen die de producten afnemen, hetzij handelaar of fabrikant. De wreedheid, genadeloosheid en onberekenbaarheid van een kapitalistische wereld is juist voor den kleinen ondernemer zonder ervaring, vakkennis en geldelijk vermogen catastrofaal. De geschiedenis van de landbouwcoöperatie in ons land is in dit verband uiterst leerzaam. Naast het economische voordeel, dat deze samenwerking van kleine ondernemers voor hen persoonlijk en voor de samenleving heeft gebracht is er de onschatbare winst aan gemeenschapsbesef, verantwoordelijkheidsgevoel, scholing en zelfrespect. De landbouwcoöperatie is in het algemeen een zegen voor het platteland geweest en is het nu nog. Uitgaande van de stelling, dat de productieve zelf zou uitstrekken tot de plaats en het moment waarop het product den consument bereikt is er nog een bijzonder zwak punt in deze weg, die van producent naar consument loopt. Wij hebben het oog op de ondoelmatige wijze waarop de meeste eindproducten van agrarische oorsprong den consument bereiken. Het staat onomstotelijk vast, dat het prijsverschil tussen hetgeen de landbouw ontvangt en de consument moet betalen onbehoorlijk groot is. De landbouwende bevolking mag

met recht verlangen, dat het distributie-systeem van levensmiddelen, die van agrarische oorsprong zijn, doelmatiger wordt gemaakt, evenzeer als iedere niet-agrariër mag verlangen, dat de productie in de landbouw zo economisch mogelijk geschiedt. Het is noodzakelijk nog even de aandacht te vestigen op het grote aandeel van de landbouw in de export. Ook in de toekomst zal dit aandeel groot moeten zijn, omdat het produceren van hoogwaardige artikelen, waarvoor een zekere monopoliepositie op de wereldmarkt kan worden ingenomen, de enige aanvaardbare uitweg is voor een land als het onze. Naast de kwaliteit van de producten moet aan voorlichting en propaganda grote aandacht worden geschonken. De uitgaven die de landbouw op dit gebied doet, vallen in het niet bij de fabelachtige sommen die de industrie economisch verantwoord acht. Het standpunt, dat goede waar zichzelf voldoende aanprijft, is in de industriële sector al jaren verlaten.

Wensen.

j. Het is een landbouw- en volksbelang, dat de Overheid krachtige steun geeft aan de landbouwcoöperatie.

k. Doelmatige sanering van de distributie van levensmiddelen is ook voor de landbouw een eerste vereiste.

l. De buitenlandse landbouwvoorlichtingsdienst en de propaganda in het buitenland voor Nederlandse landbouw-exportartikelen zal ook van de zijde der Overheid voortdurende aandacht en steun nodig hebben.

m. De marktoordening van producten van agrarische oorsprong dient met aanzienlijke medezeggenschap van de landbouwende bevolking voortgang te vinden.

Bodemordening.

De belangrijke productiefactor-grond, heeft o.a. deze bijzondere eigenschappen, dat hij praktisch niet vermeerderbaar is, noch verplaatbaar. Voor een land als het onze waar de meeste grond reeds vroegtijdig geoccupeerd werd en reeds eeuwen in cultuur is, heeft dit zijn bijzondere moeilijkheden. Daar komt nog bij, dat het Nederlandse volk nog steeds een grote groeikracht heeft, zodat de spanning tussen aantal en ruimte voortdurend toeneemt. Het is wellicht interessant er aan te herinneren, dat de Nederlandse bevolking in 1830 ruim 2,6 miljoen personen bedroeg, doch honderd jaar later, dus in 1930, bijna 8 miljoen. Dat is een toename met 200 pct. De oppervlakte cultuurgrond nam in hetzelfde tijdvak slechts met ongeveer 25 pct. toe. Weliswaar is de productiviteit van de grond sterk gestegen, maar dat neemt niet weg, dat er een groot verschil op te merken valt. De bevolkingsaanwas staat evenwel niet stil. In 1941 telde ons land 9 miljoen mensen, terwijl de jongste cijfers boven de 9,4 miljoen uitgaan, ondanks het verlies van enkele honderdduizenden tengevolge van de oorlogsomstandigheden. De statistici hebben berekend, dat als de lijn van vóór 1940 wordt voortgezet er pas omstreeks 1980 enige stabiliteit in bevolkingsgrootheid te verwachten is. De totale bevolking zou zich dan omstreeks de 11½ miljoen bewegen. Deze ontwikkeling heeft bijzondere consequenties voor de landbouw, zowel met het oog op de voedselvoorziening als in verband met het feit, dat het bevolkingsoverschot op het platteland

groter is dan in de stad, tengevolge van het hogere geboortecijfer. De zogenaamde landhonger onder de landbouwende bevolking is dan ook bijzonder groot. Een enquête, die een jaar geleden werd gehouden naar de omvang van dit verschijnsel had tot resultaat, dat 37.547 landbouwers ruim 250.000 ha cultuurgrond aanvroegen voor uitbreiding van hun bedrijven (de gezamenlijke Zuiderzeepolders zullen nauwelijks 200.000 ha opleveren!), terwijl 16.830 jonge boeren en tuinders bijna 300.000 ha nodig achten voor vestiging van nieuwe bedrijven.

Het is duidelijk, dat de productiefactor grond in het minimum is, door de bijzondere schaarste. Dit heeft belangrijke consequenties voor onze nationale economie. Het betekent, dat wij de grond die er is, zo doelmatig mogelijk moeten gebruiken, terwijl anderzijds getracht moet worden de oppervlakte cultuurgrond uit te breiden.

Aan de doelmatigheid van het grondgebruik mankeert in ons land nog veel, zij het misschien, dat er in andere landen ook veel mankeert, althans in onze ogen. Doch in de meeste andere landen is de schaarste aan grond niet zo groot als in Nederland, zodat andermans feilen in dit geval slechts een schrale troost vormen! Een belangrijke fout van het grondgebruik is gelegen in het niet voldoende rekening houden met de landbouwbelangen bij het geven van een andere bestemming aan cultuurgronden, zoals het aanleggen van bouwterreinen, wegen, kanalen, sportvelden enz. Door het ontbreken van voldoende documentatiemateriaal trok de landbouw tot nu toe veelal aan het kortste eind. Uit het hevige gevecht, dat thans o.a. wordt geleverd tussen de tuinders van het Westland en de stedeboewkundigen van Den Haag om het bezit van voor tuinbouw uitermate geschikt land, kan men afleiden, dat zich langzamerhand een wijziging aan het voltrekken is. Zonder een nationaal bodembestemmingsplan kan ook de landbouw het niet stellen.

Een andere bron van verspilling is het niet in de goede cultuurtoestand zijn van grote oppervlakten grond. Daar verbeteringen dikwijls zeer kostbaar zijn ligt ook hier voor de Overheid een taak, welke gelukkig niet nieuw is, daar ook vóór 1940 op dit terrein belangrijk werk is verricht.

Het is genoegzaam bekend, dat er voorts veel mankeert aan de verkeveling van het land. Enerzijds is er het grote euvel van te kleine percelen en van percelen met een ondoelmatige vorm, anderzijds zijn er enorme verspillingen van arbeid en kapitaal, tengevolge van de te verspreide ligging der percelen ten opzichte van de bedrijfsgebouwen. Een vergelijking van de inrichting van bedrijven op het „oude” land met die op het „nieuwe” land (ontginningen en droogmakerijen) maakt duidelijk welke grote gebreken op dit punt aan het grondgebruik kleven. Door eenvoudige grondruil, herverkeveling en ruilverkeveling op grote schaal, d.w.z. overal daar, waar verbeteringen zijn aan te brengen, is veel te bereiken.

Over het gebruik van grond binnen te kleine bedrijfseenheden handelt het prae-advies van ir. Vedder, zodat daarover op deze plaats kan worden gezweven.

Een economisch verantwoord gebruik van de grond wordt voorts in de weg gestaan, door koop- en pachtprizen, die niet in overeenstemming zijn met de gebruikswaarde. Vrijwel iedere redelijke grondslag voor het vaststellen van deze grootheden ontbreekt. Bodemkaarten, die

een inzicht geven in de vruchtbaarheid en de economische waarde van de grond zijn er niet, zulks in tegenstelling met verschillende andere landen. De Grondkamers hebben dientengevolge een onvoldoende statistische basis om hun taak op de juiste wijze te vervullen, hetgeen des te meer te betreuren is, omdat de taak en de bevoegdheden van deze instellingen aanzienlijke uitbreiding behoeven. In plaats van controlerende dienen het regelende en verordenende lichamen te worden, die als zodanig wellicht een organisch verbonden onderdeel van het landbouwschap zullen moeten worden.

Van groot belang is ook, dat het gebruiksrecht van den pachter wordt versterkt, onder anderen door waarborging van de continuïteit die zich tot de kinderen behoort uit te strekken; alles natuurlijk onder voorbehoud van een goed bedrijfsbeheer. Zowel eigenaar-gebruikers als pachters, zullen bij wanbeheer hun maatschappelijke functie dienen over te dragen aan inder bekwame gegadigden met behoud van voorkeursrechten voor capabele kinderen.

Naast het meer doelmatig gebruik van de aanwezige cultuurgrond zal grote aandacht moeten worden geschonken aan de uitbreiding van de oppervlakte. Een nauwkeurige afweging van de voor- en nadelen van de bestaande mogelijkheden, zoals grondverbetering, ontginning van woeste grond en landaanwinning is daarvoor een eerste vereiste. Met nadruk willen wij er hier op wijzen, dat de vreedzame vergroting van grondgebied behalve landbouwkundige betekenis, ook van onschatbaar belang is in ander opzicht. Het perspectief van „Nederland één grote stad” is om velerlei redenen niet aantrekkelijk!

Wensen.

n. Een bestemmingsplan van de Nederlandse bodem zal rekening hebben te houden met de bijzonder grote schaarste aan goede cultuurgrond. De landbouwgronden dienen overeenkomstig hun bijzondere geschiktheid voor bepaalde teelten te worden gebruikt.

o. Met Overheidssteun dient te worden gestreefd naar de verbetering van in slechte toestand verkerende cultuurgronden, zoveel mogelijk door gebruikmaking van op de bedrijven aanwezige overtollige arbeidskracht (kleine boer, seizoenarbeiders).

p. Onderlinge ruil van gronden tussen boeren met verspreide ligging van de percelen, alsmede herverkeveling en ruilverkeveling, dienen op korte termijn uitgevoerd te worden, desnoods ook tegen de zin van de betrokkenen.

q. De Grondkamers zullen als orgaan van het toekomstige landbouwschap vèrgaande bevoegdheden dienen te krijgen, om o.a. de koop- en pachtprizen van land dwingend te kunnen voorschrijven, om bepaalde van wanbeleid de vestigingsvergunning in te trekken, om bepaalde percelen aan bepaalde grondgebruikers toe te wijzen, vooral ter verkrijging van „afgeronde” bedrijven van doelmatige grootte; een en ander tegen behoorlijke schadeloosstelling van eventuele gedupeerden.

r. Met grote spoed zal moeten worden gewerkt aan de totstandkoming van deugdelijke bodemkaarten, die een inzicht geven in de productiviteit en de gebruikswaarde van de grond, mede ten behoeve van een verantwoorde taxatie van koop- en pachtprizen.

s. De bestaande pachtwetgeving dient o.a. zodanig gewijzigd te worden, dat de zittende pachter, bij een goede bedrijfsvoering, ongestoord in het beheer van het bedrijf wordt gelaten, welk gebruiksrecht bij voorkeur dient over te gaan op één van zijn kinderen.

t. De uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond dient krachtig te worden voortgezet.

Internationale landbouwpolitiek.

Van oudsher heeft ons land landbouwproducten uitgevoerd en ingevoerd. De verhoudingen op de internationale markt zijn daarom voor de Nederlandse landbouw van het grootste belang. Het is niet te veel gezegd wanneer wij vaststellen, dat een welvarend platteland staat of valt met de mogelijkheid van export van hoogwaardige landbouwproducten. Dat ons volk in zijn geheel gebaat is met de handel in deze artikelen, is in het afgelopen jaar nog eens zonneklaar gebleken. De totale uitvoer van ons land bedroeg, volgens een voorlopige opgave, in 1946 785 miljoen gulden. Van dat bedrag werd 390 miljoen gulden, dat wij zeggen nagenoeg de helft, uit de verkoop van agrarische producten verkregen! Hetgeen echter voor de binnenlandse markt geldt is evenzeer waar voor de internationale markt: Zonder ordening geen vrijwaring van angst en gebrek.

Het is de gezamenlijke taak van de boeren in de wereld om de mensheid goed, goedkoop en overvloedig te voeden. Bij de huidige stand van de techniek is het niet nodig, dat ergens ter wereld honger wordt geleden, terwijl tegelijkertijd ergens voedsel wordt vernietigd. Wat eens een utopie was, kan spoedig werkelijkheid worden. Daartoe is nodig, dat ook onze bodembewerkers en onze regering hun bijdrage leveren. Wij zullen de F.A.O., de Internationale Voedsel- en Landbouworganisatie met al onze kennis, ervaring en energie moeten dienen, al was het slechts om de eigen belangen daardoor te behartigen. Onze landbouw heeft nog steeds een reputatie op te houden in de wereld. Laten wij zorgen ook op dit terrein die reputatie te handhaven en te verstevigen. Er is nog een vraagstuk, dat het platteland ten zeerste beroert en dat eveneens een internationaal aspect heeft, namelijk de emigratie. Er bestaat een grote belangstelling voor de vestiging in het buitenland, welke belangstelling, voorzover wij kunnen beoordeelen, hoofdzakelijk op het platteland te vinden is, kennelijk als een uiting van landhonger en van twijfel aan de toekomst van de landbouw in eigen land. Alleen in Friesland reeds zijn na de bevrijding op enkele tientallen plaatsen emigratie-verenigingen opgericht! Zonder miskenning van het verlies aan volkskracht door emigratie, geloven wij niettemin, dat een vestiging in het buitenland van Nederlandse boeren in tweeërlei opzicht voordeel kan brengen: 1e. Door de verlichting van de bevolkingsdruk ten plattelande, en 2e. Door het verkrijgen van nieuwe contactpunten in landen, die een goed afzetgebied voor ons fokvee, ons zaaizaad en pootgoed zouden kunnen worden. Het ligt derhalve géheel op de weg van de Overheid om de geestelijke en technische vorming van toekomstige emigranten krachtig te steunen.

Wensen.

u. Ons volk werke met inzet van alle beschikbare kracht mede aan de vrijwaring van honger en ellende van de gehele mensheid. Bijzondere steun moet worden verleend aan die internationale organen, welke streven naar een doelmatige ordening van de productie en distributie van voedsel met verzekering van een behoorlijke belooning van de producenten.

v. Emigratie van jonge boeren in groepsverband, die zowel in geestelijk als in landbouwtechnisch opzicht goed voorbereid zijn op hun taak, verdient de sympathie en steun van de Overheid.

Zullen de wensen worden vervuld?

Aan het slot gekomen van dit korte opstel²⁾ heeft het zin de vraag te stellen of er enige kans is op verwelkoming van onze ideeën. Afgaande op de geluiden, die men doorgaans in vergaderingen en pers koor, zijn wij geneigd de vraag ontkennend te beantwoorden. Misschien, dat zich bijkort onder druk van de harde feiten een wijziging voltrekt en dat het onbegrijpelijke conservatisme en de geestelijke luiheid, die zich op het platteland, evenzeer als in de andere lagen van ons volk demonstren, gebroken worden. In het onder leiding van Bateson, door een aantal socialistische voor mannen uit de Engelse landbouw samengestelde boekje, wordt melding gemaakt van dertien rapporten, die alle de na-oorlogse ontwikkeling van de Engelse landbouw tot onderwerp hebben. Ook in de rapporten van de meest conservatieve organisaties en groepen worden voorstellen gedaan, die voor onze begrippen zeer radicaal zijn. Een commissie van acht personen uit de Royal Agricultural Society of England, waarvan twee baronnen, vier „baronets“, een graaf en een niet-adellijke persoon deel uitmaakten, was eenstemmig van oordeel, dat land dwingend kan worden opgeëist, als het gebruik niet aan bepaalde normen voldoet. Zover is men nog niet in ons land. Het is onze taak als socialisten, om ook de landbouwende bevolking ervan te doordringen, dat alleen een snelle en radicale revolutie in denken en handelen een goede toekomst kan waarborgen voor de Nederlandse landbouw.

„Wie sliep, terwijl het oogsttijd was,
Verkrijgt, voor vruchten in zijn tas,
Verwelkend loof en dorrend gras.”

W. C. H. STARING,

Huisboek voor den landman, 1862.

²⁾ Bij de formulering van onze wensen omtrent de toekomstige landbouwpolitiek zijn de bijzondere problemen, die de andere inleiders hebben behandeld buiten beschouwing gelaten.

Het landarbeidersvraagstuk

door C. Egas

De Nederlandse landbouw heeft na de bevrijding met vele grote moeilijkheden te kampen, waaronder het landarbeidersvraagstuk als één der moeilijkste mag worden aangemerkt. Het grote gebrek aan goed-gechoolde landarbeiders, dat in vele streken van ons land valt waar te nemen, brengt op den duur funeste gevolgen met zich mee. Immers, er was reeds een achterstand in te halen, doordat zowel in de crisis-jaren als tijdens de bezetting de verzorging van gronden, waterwegen en gewassen veel te wensen overliet. Het gebrek aan meststoffen heeft het vervuilen van akkers en weiden nog in de hand gewerkt. Bovendien heeft ons volk juist nu, na de voedselarme oorlogsjaren en wegens de sterke verarming, een grote voedselproductie dubbel nodig. Inundatie en oorlogshandelingen hebben daarnaast nog een deel der cultuurgronden in waarde doen verminderen. Ook deze gronden dienen zo snel mogelijk weer voor 100 pct. productief gemaakt te worden. Er zal dus voor de instandhouding en verbetering der gronden, zowel als voor een maximale productie zeer hard gewerkt moeten worden en niet alleen hard, maar ook vooral doeltreffend. Inmiddels valt een vrij sterke trek van het platteland, uit de landarbeid, naar allerlei andere beroepen, waar te nemen. Een vrij sterke tegenzin in de landarbeid treedt naar voren, die in bepaalde streken grote-moelijkenheden met zich brengt.

Het zal goed zijn in grote lijnen even na te gaan waar de oorzaken van de tegenzin in de landarbeid liggen.

In de eerste plaats valt op te merken, dat na deze oorlog een ontvluchten van de handarbeid valt waar te nemen in de richting van de ambtelijke, politionele en middenstandsberoepen. Dit wordt mede bevorderd door de zwarte handel, die nog velen aan het normale productieproces onttrekt.

Richten wij ons echter speciaal op de landarbeid, dan kan de volgende ontwikkeling worden aangegeven:

Op de boerenbedrijven hielden ook onder het liberaal-kapitalistisch systeem, min of meer patriarchale verhoudingen nog lange tijd stand; hier en daar vindt men nog heden restanten daarvan. De patriarchale verhouding wordt gekenmerkt door vertrouwen en afhankelijkheid van de kant der arbeiders, en door gezag en verantwoordelijkheid van de zijde der boeren. In 't begin van de vorige eeuw kwam deze verhouding nog vrij algemeen voor in de landbouw. Het kwam meer op een zeer sterke gebondenheid van de arbeiders aan het bedrijf en tevens een zeer nauwe samenwerking en samenleving van boer en arbeider. Wel was het leven der arbeiders onvrij, bijna slaafs onderworpen en zeer sober, doch het voordeel was dat de boer zich sterk verantwoordelijk achtte voor zijn werkvolk, zodat hun bijna immer het bestaan verzekerd was. Ook bij de veranderende maatschappelijke verhoudingen hield dit verantwoordelijkheidsgevoel nog lang stand, wat zijn uitdrukking

vond in het 's winters aan het werk houden van de arbeiders en in het tot op zeer hoge leeftijd, meermalen tot de dood toe in dienst houden der oude arbeiders.

Voor al in de welvarendste streken en op de grotere bedrijven, raakte het gemeenschappelijk werken en leven meer en meer verloren. De arbeiders (knechts vaak) werden vanuit het gezin van den boer teruggedreven naar de keuken eerst en later zelfs naar de stal. De arbeiders misten met de samenleving in het boerengezin ook een belangrijk stuk opvoeding en ontwikkeling, zodat een verpaupering het gevolg was.

De boeren daarentegen, kregen met hun toenemende welstand een grotere kans tot ontwikkeling, waardoor in geestelijk-zedelijk opzicht geleidelijk een diepe kloof groeide tussen de twee klassen. De belangstelling van de boeren voor hun arbeiders nam hand over hand af, vooral ook onder de harde levenswetten van het liberalisme, en daarmee verdween ook het verantwoordelijkheidsgevoel voor de arbeiders. In deze periode, die nog slechts een 50-tal jaren achter ons ligt, was de verhouding tussen de twee groepen dus zodanig, dat zij werd gekenmerkt door afhankelijkheid en een „afnemend” vertrouwen bij de arbeiders, gezag en een „afnemende” verantwoordelijkheid bij de boeren. De klassentegenstelling was daarmee dus ook ten plattelande naar voren getreden en had dan ook de inzet van de klassenstrijd ten gevolge. („Stafmoeder Aarde”).

Inmiddels drong de sfeer van kapitalisme en klassenstrijd in steeds groter gebieden en steeds scherper door, de kloof tussen de klassen steeds verdiepend. Tussen de twee wereldoorlogen was het dan ook speciaal in de kleibouw-gebieden reeds zover, dat de verantwoordelijkheid bij den boer vrijwel geheel was verdwenen, zoals ook de arbeiders oude verhouding, resterden slechts de resten van het boeren-„gezag” en de „afhankelijkheid” der arbeiders.

Daarmee waren de slechte elementen gebleven, die tot felle botsingen aanleiding moesten geven, daar ze een belediging waren voor den arbeider als mens. Via de vakbonden werd de afhankelijkheid van de boeren geleidelijk ingeperkt, werden de landarbeiders zelfstandiger en verloor de boer tenslotte tevens het gezag, dat nog zeer lang had stand gehouden.

Men zou kunnen opmerken, dat in de steden een dergelijke ontwikkeling geconstateerd kan worden in velerlei opzicht. Dit is waar, doch het had voor het platteland wel bijzonder ernstige gevolgen. Bij de industriële ontwikkeling immers, werd de afstand tussen eigenaar en arbeider steeds groter, zodat tenslotte de bezitter, (de kapitalist) een min of meer onpersoonlijke vijand werd. Arbeider en boer bleven echter zeer dicht in elkaars omgeving, ontmoetten elkaar dagelijks, hadden rechtstreeks contact, zodat de vroegere vertrouwelijke verhouding, waaronder de arbeider zelfs sprak van „mijn boer” en „ons bedrijf”, werd tot een verhouding van persoonlijke vijandschap! Hier ligt zeker een der diepste psychologische oorzaken van de tegenzin in de landarbeid.

De klassenstrijd, (hoewel oorzakelijk gegeven), heeft tot het ontstaan van deze tegenzin zeker meegewerkt. Had dus het verbreken der bedrijfsgemeenschap zeker voor het levensgeluk der arbeiders een ongun-

stige invloed, (welk slechts ten dele door de betere sociale toestanden werd opgeheven), daarmee samen ging ook het verbreken der dorps-gemeenschap, welke voor het dorp als geheel, en dan vooral het culturele leven op de dorpen, op den duur funest zou worden.

We komen daarmee tot een tweede grondoorzaak, gelegen in de geestelijk-culturele ontplooiingen van West-Europa, welke samenvalt met het liberaal-kapitalistisch tijdperk. Het materialisme drong meer en meer door, ook in het culturele leven, zodat vrijwel alle culturele activiteit onderhevig werd gemaakt aan het winstprincipe, onvermijdelijk een sterke vervlaking met zich meebrengend. Van de vroegere oude plattelandscultuur, zich uitend in volkszang, volksdans, leken spel e.d., doch ook in de handenarbeid, in de zin voor volkskunst in het ambachtswerk, bleef weinig over. Het dorp accepteerde en zocht de grovere stadscultuur of een surrogaat daarvan. Een verburgelijking van het leven trad op, welke het eigen karakter van het platteland, zowel als de dorpsgemeenschappen vermoordde. Voor massa's worden de boed en de boord het symbool van voorspoed en waardigheid, bepalend voor het succes dat men in het leven heeft verworven. Vooropleiding, diploma's, kleding, pluuche meubels e.d., bepalen de positie van den persoon, niet zijn karakter- of geestelijke eigenschappen. Een overwaarding dus voor de intellectuele of half-intellectuele beroepen, naast een onderwaarding van de eenvoudige handenarbeid. Een streven naar eigen voordeel, eigen succes, vooral materieel succes, verkilde het gemeenschapsleven, verzakelijke zelfs het culturele werk, zodat van een werkelijke dorpsgemeenschap met een eigen specifiek cultureel leven niet veel overbleef. Dit verbrak geleidelijk de banden waarmee men aan het eigene in dorp en streek gebonden was, zodat de jeugd zich meer en meer richt op stedelijke cultuur en trekt naar het stadsleven. De betere verkeerswegen en vervoersmiddelen maakten een intensief contact tussen stad en land mogelijk. Losgeweekt van de oude gemeenschappen, aangelokt door een machtige reclame en het klatergoud van een oppervlakkig succes in de stedelijke centra, verlaat de jeugd het platteland en boerenwerk, daardoor het platteland ontvolkend!

Het spreekt vanzelf dat de reeds genoemde onderwaarding van handenarbeid, (waaronder in de eerste plaats de landarbeid genoemd dient te worden) op den duur een tegenzin in deze arbeid bevorderen. Zware en vaak vuile arbeid, lange werkdagen en lage lonen, maakten het landwerk zeker niet aantrekkelijk, terwijl daarnaast de woningen der landarbeiders vaak slechts aan zeer geringe eisen konden voldoen. Toch kan men deze sociaal ongunstige voorwaarden niet alleen verantwoordelijk stellen voor de tegenzin in het landwerk, al springen ze het meest in het oog. Immers, ondanks betere arbeidsvoorwaarden en ondanks hoge lonen, gaat men toch dit werk verlaten. Waarom? Omdat de landarbeid jarenlang werd aangemerkt als minderwaardig, ongeschoold, geschikt voor ieder die elders mislukt was. Landarbeider worden was het laatste waar men toe kwam, landarbeider kan iedereen worden. Zo ligt de tegenzin dieper dan alleen het loon en de werktijden verklaren. Men ziet niet meer voldoende de waarde en de betekenis van de landarbeid, beseft en erkent ook niet de grote scholing en geoefendheid welke voor de vervulling van deze arbeid nodig is, zodat zij voor velen is geworden een miskend en veracht beroep.

Naast deze algemene, dieper liggende oorzaken, kan men oorzaken noemen van meer recente datum, welke een meer secundair karakter dragen.

Allereerst is daar de funeste invloed van de crisis en de daarmee gepaard gaande werkloosheid. De crisis, welke de boeren in moeilijkheden bracht en via deze moeilijkheden vaak de laatste resten van hun verantwoordelijkheidsgevoel ten aanzien van de arbeiders wegspoelde. De crisis, die voor de landarbeiders loensverlaging en opnieuw een veel grotere levensonzekerheid betekende, door de zeer lange perioden van seizoenwerkloosheid. Werkverschaffing op grote schaal werd ook voor de landarbeiders noodzakelijk. De werklozen-voorzieningen waren vaak slecht en zeer onvoldoende. Zij die een eigen woning door grote zuinigheid hadden kunnen oversparen, werden gedwongen deze eerst te gelden te maken, voor zij van de steunuitkeringen mochten profiteren. Sombere, ontmoedigend en onzeker was opnieuw het bestaan van den landarbeider. Bijna alle contact met boer en bedrijf ging voor velen verloren en de klasseverhoudingen verscherpten zich. De tegenzin in het beroep groeide.

Bovendien verviel met het noodlijdend worden van het kleine boerenbedrijf voor vele landarbeiders een mogelijkheid om eens zelfstandig te worden als kleine boer. Deze opklimingsmogelijkheid maakte in bepaalde streken de landarbeid nog iets meer gewaardeerd, doch de zeer moeilijke positie van het kleinbedrijf doet deze mogelijkheid praktisch vervallen.

De bezettingstijd met zijn zedelijke verworping op velerlei gebied, zijn onderduiken en sabotagewerk, zijn uitzendingen naar het buitenland en zijn zwarte handel, heeft tenslotte de typische na-oorlogse mentaliteit gewekt, van het normale werk van alle dag ontwend te zijn, het avontuurlijke, wisselvallige leven te zoeken. De bevrijding kwam met geweldige hoeveelheden noodzakelijk werk, zodat men maar te kiezen had en hoge lonen kon verdienen, ondanks het sterk gedaalde arbeids-tempo.

Overheidsdiensten als D.U.W., Wederopbouw, Landbouwherstel, hulp-politie, bewakingstroepen e.d. stimuleerden in meer of mindere mate de algemene arbeidslusteloosheid door vrij hoge lonen en/of diverse voorrechten. Weliswaar waren deze vaak noodzakelijk, maar desniettemin was de uitwerking voor de landbouw meermalen ongunstig. Het is zeer verheugend, dat bij de nieuwe D.U.W.-regeling in een aantal bezwaren is voorzien. Vooral het systeem D.U.W. 1, D.U.W. 2 en Werkverschaffing lijkt me een belangrijke verbetering, daar ze een sterkere stimulans tot redelijke arbeidsprestatie betekent, welke toch wel noodzakelijk is.

Samenvattend kunnen dus de volgende oorzaken voor het gebrek aan landarbeiders en de tegenzin in de landarbeid worden genoemd:

1e. Het doorringen van het liberaal-kapitalistisch stelsel, ook in de landbouw, verbrak de bedrijfs- en levensgemeenschap op de boerenbedrijven, leverde de arbeiders over aan willekeur en levensonzekerheid, doordat de boer zich niet langer verantwoordelijk voelde voor zijn arbeiders. Felle klassenstrijd was het gevolg.

2e. De geest van een kapitalistisch materialisme doordrong het gehele

maatschappelijke leven, ook het culturele leven, waardoor een egocentrisch-materialistische cultuur zich ontwikkelde, die in 't algemeen onthindend werkte op het gemeenschapsleven, de oude dorpsgemeenschappen ontworpen, een degelijke plattelandscultuur overwoerde en vervlaking tot gevolg had.

In verband daarmee werd het leven gericht op materieel succes en schijnbeschaving, welke beide van het land voeren, naar de stedelijke centra.

- 3e. Deze gerichtheid op materieel succes en schijnbeschaving, (boorden- en hoedenproletariaat) had mede tot gevolg een overwaardering der ambtelijke, intellectuele en middenstandsberoepen, gepaard aan een onderwaardering van de handarbeid. Ook deze neiging leidde tot tegenzin in de landarbeid en trek naar de stad.
- 4e. De tegenzin in de landarbeid is voor een zeer groot deel ook verklaarbaar uit de lage lonen, lange werkdagen, gebrek aan vacantie, veelvuldige periodieke werkloosheid, het ontbreken van opklimingsmogelijkheden en de totaal onverzorgde oude dag, die het landarbeidersbestaan zeer onzeker maakten en deze arbeid in wezen als „minderwaardig” heeft aangemerkt!
- 5e. Gebrekkige woningtoestanden, verstooken zijn van velerlei gemakken (waterleiding, electriciteit, e.d.), versterkten nog deze tendens, vooral ook ten aanzien van de vrouwen.
- 6e. De crisisjaren met hun grote werkloosheid ook in de landbouw bevestigden nog eens de onzekerheid van dit bestaan, maar werkten ook vooral inest, doordat de banden met de bedrijven geheel werden verbroken, de boer geen enkele verantwoordelijkheid meer toonde, van een opleiding van jonge arbeiders op de bedrijven geen sprake was. Vooral dit laatste veroorzaakte een toenemende ontscholing der landarbeiders en daardoor een afnemende belangstelling voor de landbouw.
- 7e. Oorlog en bezetting, met hun zedelijke verwildering, hun zwarte handel en sabotage, veroorzaakten een typische na-oorlogse mentaliteit. Men wenste het avontuurlijke en wisselvallige, er was niet meer getraind in de trouwe, volhardende arbeid van elke dag. De politionele beroepen en het leger trokken daardoor massa's jonge mensen, terwijl ook een sterke trek naar de ambtenarij opvallend was. Andermaal dus een vlucht uit de landbouw.
- 8e. Het instellen van overheidsdiensten op vrij grote schaal en tegen normaal loon, soms aangevuld met speciale voorrechten, in verband met de noodzakelijke wederopbouw, hadden eveneens een zuigende werking op de landbouw.
- 9e. De zeer persoonlijke arbeidsverhouding op de boerenbedrijven heeft onder de gegeven omstandigheden, nu de kloof tussen boer en arbeider nog steeds zeer groot is, eveneens een zeer ongunstige uitwerking. Men werkt liever in het veel meer onpersoonlijke verband van de grote groep, dan in rechtstreeks persoonlijk contact met den boer-werkgever.
- 10e. De landarbeidersmeisjes versterken meermaals de trek uit de landbouw, doordat zij vaak (en terecht) zich liever een man wenssen die niet het „vuile” landwerk behoeft te verrichten, doch een netter beroep heeft en daardoor tevens een nettere woning.

Zoekende naar een oplossing voor de vragen rond de landarbeid, zullen we van de oorzaken uit moeten gaan, om deze stuk voor stuk op den duur te neutraliseren.

Daarbij zou ik centraal willen stellen de vraag van de „arbeidsverhoudingen en bedrijfsverhouding”, en onmiddellijk daarmee samenhangend de „verdeling der bedrijfsresultaten”.

De arbeid is een elementaire functie voor den mens als persoon, doch ook voor de Gemeenschap als geheel. Zij is voorwaarde voor een gezond leven voor den mens, doch tevens voorwaarde voor het voortbestaan der gemeenschap. Daarom heeft elk mens „recht” op arbeid, doch aan de andere kant ook „plicht” tot arbeid. Moet dus de mens de gemeenschap dienen door zijn arbeid, aan de andere kant zal de gemeenschap die arbeid ook zo goed mogelijk moeten belonen en zo prettig mogelijk dienen te maken.

Uitgaande van de wisselwerking tussen „individu en gemeenschap”, van de verantwoordelijkheid van één voor allen en van allen voor één, heeft dus niet alleen de eigenaar met de arbeid, de productiemiddelen en deszelfs resultaten te maken, doch ook zeker de arbeiders.

Wij stellen dus bewust voorop, dat de arbeiders, ook de landarbeiders in de toekomst niet meer zullen mogen zeggen: „al de grond, die ik de mijne kan noemen, is de paar handen vol, welke de bloempotten van mijn vrouw vullen”, doch dat zij opnieuw zullen spreken van ons land en onze boerderij. Er zal dus een nieuwe bedrijfsgemeenschap moeten groeien, niet gebaseerd op de oude patriarchale verhouding, doch gebaseerd op een nieuwe verhouding van waardering, verantwoordelijkheid en medezeggenschap. Evenmin als in de industriële bedrijven gaat het in de landbouw aan, om op den duur de arbeiders gescheiden te houden van de productiemiddelen en een onrechtvaardige verdeling der winsten (opbrengsten) vol te houden. Het gaat er dus om, de weg naar deze nieuwe vorm van arbeidsverhoudingen open te leggen en in de overgangperiode de sociaal-economisch en psychologisch juiste en verantwoorde maatregelen te treffen. Boeren noch arbeiders zijn momenteel rijp voor een dergelijke samenwerking en voor de invoering van een intensieve bedrijfsgemeenschap.

Daarom zal de voorbereiding zich juist in deze richting moeten bewegen. De tijd is daarvoor rijp! In de hogere organen van de landbouw is reeds een samenwerking tot stand gekomen, die zich ook plaatselijk in de organisaties doorzet, doch nog in genen dele is doorgedrongen tot de bedrijven als zodanig. De boer is bereid den arbeider als zijn gelijke te erkennen op politiek terrein en momenteel zelfs op sociaal-hygiënisch terrein, doch nog steeds niet op bedrijfs-economisch gebied. Nog veel te veel is overheersend, bij boeren en bij arbeiders, de gedachte dat de arbeiders met de bedrijfsvoering, de arbeidsmethoden, de gewassenkeuze, bemesting, verzorging, kortom de gehele bedrijfsvoering weinig te maken hebben, doch dat alleen de directe belangen der arbeiders hun aangaan. Deze gedachtengang dient doorbroken te worden. De boer heeft op en in zijn bedrijf het algemeen belang, dat is zeker ook het belang der arbeiders te dienen, reden waarom hij in wezen ook aan de arbeiders verantwoordig schuldig is voor de gang van zaken op het bedrijf. Aan de andere kant heeft de arbeider door zijn arbeid bij den boer, op het boerenbedrijf uiteindelijk ook de gemeenschap te dienen, zodat

ook hij verantwoordig schuldig is aan gemeenschap en boer, voor de wijze waarop hij zijn taak vervult; reden waarom hij ook oordeelkundig in verband met deze gedachtegang willen wij vooropstellen, dat het invoeren van gemeenschapsbedrijven op revolutionaire wijze, zoals dat bijvoorbeeld in Rusland heeft plaatsgevonden, ons psychologisch onmogelijk en onjuist lijkt en tevens ook principieel onaanvaardbaar is, daar dit de democratie geweld aan doet. Bovendien is het de vraag of voor ons land een dergelijke vorm van groot-gemeenschapsbedrijf wel juist zou zijn. Wij hebben sterk de indruk dat dit niet het geval zal zijn. In 't algemeen zal men o.i. uit moeten gaan van het bestaande boerenbedrijf en dit zo snel mogelijk moeten saneren, zonder het te willen opheffen en vervangen door een nieuw systeem.

Tot deze sanering zal een complex van maatregelen noodzakelijk zijn: In de eerste plaats lijkt het ons juist, dat de gemeenschap geleidelijk toch een grotere invloed dient te hebben op bezit en beheer der gronden en landerijen, welke een zeer specifiek nationaal belang vertegenwoordigen. In die zin is ook aanvaardbaar en gewenst, de „nationalisatie van de eigendom”, allereerst van nieuw ontgonnen of drooggelegde gronden, waarbij deze gronden dus van de staat gepacht kunnen worden. In de Wieringermeer bevat dit uitstekend, ook bij de betreffende pachters. In verband met het gehele pachtsysteem zal deze vorm van grondbezit uitermate belangrijk zijn, daar het vele excessen vermindert en een snellere aanpassing bij veranderende economische omstandigheden mogelijk maakt. In 't algemeen dus „Nationalisatie van de grondeigendom”, aanvangende bij bovengenoemde gronden. Deze eis hoort echter niet rechtstreeks thuis in dit verband, zodat ze alleen dient om de gedachten te richten. In verband echter met de grotere taak en invloed van de gemeenschap, waarbij mogelijkheden gevonden moeten worden, om minder kapitaalcrachtige, doch bekwaame arbeiders ook een kans te geven tot het leiding geven aan een landbouwbedrijf, dient deze ontwikkeling in het oog te worden gehouden. Wil de arbeider zich op den duur medezeggenschap verwerven, wil hij opklimmingsmogelijkheden krijgen, dan dient hij voor alles vakbekwaam te zijn, dat wil zeggen, alle werkzaamheden grondig kennen, ook theoretisch voldoende op de hoogte zijn.

Opleiding en scholing van landarbeiders lijkt me dan ook een eerste eis. En wel om meerdere redenen. In de eerste plaats, dus al, om den arbeider volwaardig in zijn werk te doen staan, zodat hij naast den boer een zelfstandig oordeel kan vellen en daarmee in staat is deel te nemen aan de bedrijfsgemeenschap. Verder niet minder, omdat via deze opleiding de arbeider meer plezier in zijn werk zal krijgen en zijn arbeid, het landwerk, geleidelijk meer aanzien zal genieten, zodat meerderen op het land blijven. De mechanisatie van de landbouw kan daartoe meewerken, aan de ene kant doordat het mechanische de jonge mensen aantrekt, aan de andere kant omdat juist de mechanische arbeid in de landbouw een veel grotere scholing en ontwikkeling noodzakelijk maakt. De landarbeiders zullen inderdaad verstandig zijn, als zij een dergelijke opleiding gaan eisen. Tenslotte is in de gegeven omstandigheden, nu eersteklas kwaliteitsproductie voor ons land een absolute eis is, een

dergelijke opleiding en scholing van landarbeiders noodzakelijk. Aansluitend hierbij dient ook aan de opleiding der meisjes aandacht te worden besteed. Hier en daar valt reeds een te sterke trek van plattelandsmeisjes naar stedelijke huishoudscholen waar te nemen. Hoewel het een gelukkig verschijnsel is dat deze meisjes de huishoudschool volgen, zullen deze toch zoveel mogelijk naar plattelandscholen moeten worden gestuurd, waar rekening kan worden gehouden met bedrijfs- en streekgeschiedenis en -gewoonten. De opleiding van het plattelandsmeisje dient gericht te zijn op het plattelandsbedrijf en in geen geval op de stad. Meer willen wij er hier niet van zeggen.

Samengaan en aanpassen bij deze opleiding, zal nodig zijn: Een juiste beloning en werktijdsregeling voor de landarbeiders, gepaard aan een goede prijzenpolitiek der landbouwproducten. Bij de geleide economie grijpen prijzen en lonen uiteraard ineen en zullen beide naar recht en billijkheid dienen te worden bepaald.

Zolang de boeren zelfstandig hun bedrijf voeren, dient het loon der arbeiders vast te staan, dus een vaste post te vormen op de bedrijfsbegroting. Het laten delen in de bedrijfswinst, wat wel eens geprobeerd is, lijkt ons onder de gegeven omstandigheden niet juist. Het vraagt van bepaalde (in 't algemeen één of meerdere vaste) arbeiders een te grote zelfbeheersing, daar hun belang bij een zo hoog mogelijke bedrijfswinst te groot is.

Om de arbeiders opnieuw in sterkere mate aan een bepaald bedrijf te binden, zou het gewenst zijn, indien men tot een vastgestelde minimale bedrijfsbezetting kon komen, welke voor de diverse bedrijfs- en grondtypen nogal uiteen zal lopen. Men zal er naar moeten streven op elk bedrijf een vaste kern van arbeiders te vormen, welke ook in de slappe tijd aan het bedrijf verbonden blijven. Dit zal de zorg voor het bedrijf en de werkprestatie ten goede komen en den arbeider veel meer doen meeleven in het bedrijf. Een juiste bedrijfsorganisatie, werkmethode, gewassenkeuze en tijdsindeling zijn daartoe noodzakelijk. Dit alles stelt hogere eisen aan den boer, eventueel den bedrijfsleider, doch de eisen aan deze mensen zullen ook zeker om redenen van economische aard hoger gesteld moeten worden. Deze vaste bezetting zal tevens een intensiever bedrijfsvoering bevorderen, om de arbeidskracht zo effectief mogelijk te benutten, zoals het gebrek aan arbeidskrachten heden een extensievere bedrijfsvoering ten gevolge heeft. (meer graanbouw, minder koeien melken). Het eerste zal voor onze volkswelvaart en ons volksherstel van de grootste betekenis zijn!

Binnen het raam van deze vaste bezetting en eventueel daarbuiten, dient ook de nodige aandacht te worden besteed aan de opklimmingsmogelijkheden. Juist voor de beste kern der landarbeiders zal deze mogelijkheid open moeten staan om hen binnen de landbouw een bevredigende werkring te verschaffen, d.w.z. hun capaciteiten recht te doen wedervaren. Indien daaraan niet voldaan kan worden, zullen steeds opnieuw juist de besten, in de zin van de meest begaafden in landbouwkundig, technisch of organisatorisch opzicht, voor de landbouw verloren gaan. Juist deze besten zijn hard nodig en voor hen zal dan ook een plaats gevonden moeten worden. De mogelijkheden daartoe zijn dan ook wel te vinden. Vooral in verband met de toenemende mechanisatie ontwikkelen zich nieuwe meer zelfstandige functies bin-

nen het landbouwbedrijf, zoals die van tractor-chauffeur, combine-machinist, dorsmachine-machinist e.d. Ook in verband met de vorming van werktuigencombinaties op coöperatieve grondslag, ontstaan nieuwe functies als beheerders en administrateurs, welke nieuwe ruimte geven voor de ontplooiing van eigen initiatief.

Verder zal ook aan een redelijke ouderdomsverzekering de nodige aandacht moeten worden geschonken, daar deze ouderdomsverzorging nog zeer veel te wensen overlaaft. Hieraan wordt reeds gewerkt. Dit is trouwens ook een punt van algemene politiek, die hier echter niet genoemd mocht blijven.

Al de tot nu genoemde punten raken in hun uitwerking min of meer het bedrijf en de bedrijfsleiding. Zij brengen een zwaardere belasting voor het bedrijf en stellen hogere eisen aan de leiding. Het geldt hier dus ook vooral een goede samenwerking tussen bedrijfsleiding en arbeiders. Indien die wederzijdse samenwerking, het onderlinge begrip en vertrouwen niet voldoende aanwezig zijn, zullen grote moeilijkheden zich blijven voordoen. Als voorwaarde voor een gezonde bedrijfsvoering moet dan ook voorgesteld worden een veel betere verstandhouding tussen boer en arbeider. Beiden zullen bewust daarnaar moeten streven! Dit zal voorshands nog wel moeilijkheden geven, doch de op-leiding van landarbeiders, zowel als de toenemende mechanisatie en specialisatie (keuring) maken de samenwerking gemakkelijker. Zowel de boerenstands-organisaties, als ook de landarbeidersvakbonden dienen deze vraag steeds weer aan te snijden, eventueel in samenwerking met de volkshogeschool. Het dient uitgesproken, dat in deze verhouding de boeren veel hebben goed te maken, hun hooghartige houding dienen te laten varen en den landarbeider volledig moeten erkennen als hun gelijke, als mens.

Velen zullen dit nog onvoldoende beseffen. Ook de arbeiders zullen echter iets van hun wantrouwen moeten laten varen, om een zekere toenadering mogelijk te maken.

Als aan bepaalde materiële voorwaarden is voldaan, als de landarbeider zeker is van een redelijk levens- en bestaanspeil, dan gaat een en ander ook gemakkelijker. Hier ligt echter het zwaartepunt van de oplossing van de moeilijkheden in de arbeidsverhoudingen. Als Nederland in deze de oplossing langs democratische weg niet, of niet snel genoeg weet te vinden, dan dreigen gevaren voor de bedrijfsvrede en via deze voor de productie en het volksbestaan.

Tenslotte kan men naast deze centrale kwesties nog enkele dingen noemen van secundaire betekenis. Daar is in de allereerste plaats de vraag van de arbeidsreserve voor de Nederlandse landbouw. Het is duidelijk, dat ook met de beste bedrijfsorganisatie men in de landbouw steeds een bepaalde reserve nodig heeft, om de oogstarbeidstoppen weg te nemen. Deze reserve zal dus duurzaam steeds weer moeten worden opgenomen in een eventuele Rijksdienst, zoals b.v. de D.U.W.

Het zal van het grootste belang zijn, dat deze arbeidsreserve op de juiste wijze wordt opgevangen en te werk gesteld. Dat is niet gemakkelijk. Ideaal zou zijn, indien de landbouwreserve via gesubsidieerd overheidswerk, geheel op de boerenbedrijven kon worden tewerkgesteld, onder onmiddellijk toezicht van de boeren. Voor een deel, (uitvoering van drainage en andere eenvoudige grondverbeteringen) is dit ook

inderdaad wel mogelijk. Voor de grotere objecten zal uiteraard de D.U.W. in haar uitvoerende organen moeten worden ingeschakeld. Een juiste samenwerking tussen D.U.W., Arbeidsbureaus en bedrijf is echter noodzakelijk, om den boer tijdig en op soepele wijze van de benodigde arbeidskrachten te voorzien. Daarnaast zal de arbeidsreserve voor de landbouw steeds in de landbouw zelf, of in aanverwante werken, eventueel industrieën, te werkgesteld dienen te worden.

Ook dient nog genoemd te worden een betere plattelandswoningbouw, daar de arbeiderswoningen op het platteland vaak nog niet aan zeer geringe eisen van ruimte, hygiëne en comfort voldoen. Ook de landarbeiders hebben recht op een goede woning en deze zal mede hun leven beter en gelukkiger maken, hen ook meer binden aan het platteland. Weliswaar zal voorlopig de wederopbouw op dit gebied welhaast alles overheersen, doch juist omdat er op bepaalde plaatsen zoveel moet worden gebouwd, dient men ook verantwoord te bouwen. Ten aanzien van de Noordoostpolder zowel als van de verworste gebieden, dient daaraan grote aandacht te worden besteed.

Samenvattend zouden wij de volgende richtlijnen willen stellen voor de oplossing van het landarbeidersvraagstuk:

1e. Het bevorderen van betere arbeidsverhoudingen, welke, ook in de landbouw op den duur tot medezeggenschap dienen uit te groeien. Daartoe kunnen de volgende punten meewerken, welke ook stuk voor stuk van belang zijn:

a. Een goede scholing en opleiding van jonge landarbeiders, via lagere landbouwschool en landbouw-cursussen, aangevuld met praktijklessen op leerbedrijven of bij diverse boeren.

b. Ook voor de meisjes een goede opleiding en scholing via „plattelands" huishoudscholen en practische gezinsarbeid.

c. Opklimmingsmogelijkheden voor de besten der landarbeiders, door hen in staat te stellen zelf een bedrijf te pachten (Staats-hypotheekbank) en door functies, als tractor-chauffeur, dors-machinist, coöperatiebeheerder, administrateur e.d., welke eigen initiatief en zelfstandigheid vereisen.

d. Seizoenwerkloosheid inperken door een vaste arbeidsbezetting op de bedrijven, welke de arbeiders sterker bindt aan het bedrijf en welke tevens een intensiever productie stimuleert.

e. Een rechtmatige beloning van de landarbeid, zodat deze niet steeds beneden het loonpeil van vergelijkbare groepen ligt. Ook de arbeidsvoorwaarden dienen daarmee in overeenstemming te zijn.

f. Een goede ouderdomsverzekering voor landarbeiders.

g. Bouw van goede arbeiderswoningen, hetgeen vooral ook voor het arbeidersmeisje en de arbeidersvrouw van zeer grote betekenis is, evenals voor het gehele gezin. Dit in de eerste plaats bevorderen in de nieuwe polders en de verworste gebieden.

h. De voor de landbouw noodzakelijke arbeidsreserve op de meest

juiste wijze tewerkstellen, zoveel mogelijk in nauw verband met de landbouw en op de normale boerenbedrijven.

k. Toepassen van een verantwoorde mechanisatie, benevens betere arbeidsmethoden, welke het werk verlichten en/of versnagen.

2e. Dit alles dient gedragen te worden door een juiste landbouw- en landbouwrijzenpolitiek, welke bovenstaande maatregelen mogelijk maakt.

Januari 1947.

Het kleine boerenbedrijf in Nederland

door A. Vedder

Het landbouwbedrijf in Nederland heeft zich in de loop der tijden zeer sterk ontwikkeld in de richting van het kleinere bedrijf. In vele streken van ons land is in ongeveer één menschenleeftijd het grootste gedeelte van de bedrijven in twee of in nog meer delen gesplitst. Allerlei omstandigheden werken in die richting, zoals sterke uitbreiding van het aantal boeren, geringe hoeveelheid beschikbare grond, intensivering van het bedrijf, ontwikkeling in veeteeltzucht en tumbouw in verband met de industrialisatie in Engeland en Duitsland, spoedig steunend op het invoeren van goedkoop veevoer uit het buitenland. De heer T. Platenburg geeft in „Kleine Boeren in Nederland” van deze uitbreiding het volgende overzicht van het aantal boerenbedrijven.

	1890	1900	1910	1921	1930
1— 5 ha	76.910	80.777	109.620	112.607	110.646
5— 10 ha	33.931	34.540	41.439	48.945	55.500
1— 10 ha	110.841	115.317	151.059	161.552	166.146
10— 20 ha			30.821	34.509	41.256
20— 50 ha			23.798	22.692	24.092
50—100 ha			3.278	2.646	2.456
100 en meer			216	250	195

In procenten is dit:

Grootteklasse	Procent van het aantal landgebruikers met 1 ha of meer land in elke grootteklasse.			Procent van de oppervlakte grond gebruikt door landgebruikers met 1 ha of meer land in elke grootteklasse.		
	1910	1921	1930	1910	1921	1930
1— 5 ha	52,40	50,81	47,26	13,47	14,01	12,98
5— 10 ha	19,81	22,08	23,70	15,04	17,28	18,36
1— 10 ha	72,21	72,89	70,96	28,51	31,29	31,34
10— 20 ha	14,74	15,57	17,62	22,33	24,30	26,88
20— 50 ha	11,38	10,24	10,29	36,78	34,01	33,03
50—100 ha	1,57	1,19	1,05	10,58	8,29	7,19
100 ha en meer	0,10	0,11	0,08	1,80	2,11	1,56
Totaal	100	100	100	100	100	100

Niet al deze boerenbedrijven moesten hun gebruikers hun hoofdinkomsten verschaffen. Vele, vooral der kleine, werden beoefend als neven-

bedrijf naast een ander hoofdberoep. Het aantal landgebruikers, wier hoofdberoep landbouwer was, bedroeg voor deze kleine bedrijven:

	1910	1921	1930
1—5 ha	55.366	60.610	58.295
5—10 ha	37.331	44.468	50.832
1—10 ha	92.697	105.078	109.127

Uit deze overzichten blijkt het sterke toenemen van het kleine bedrijf na 1890, toen de kunstmet en andere omstandigheden een intensivering mogelijk maakten, vooral van de bedrijven van 5—10 ha. Na 1910 neemt het aantal bedrijven van 1—5 ha niet veel meer toe, van 1921—1930 zelfs enigszins af.

Dit toenemen in aantal betekent allerminst een toenemen in bestaansmogelijkheid. Er zijn tijden geweest dat men tot zekere hoogte kon spreken van een goed bestaan als kleinen boer, maar er zijn ook tijden geweest, dat het voor de kleine boeren slecht ging. Toch ziet men, ook in slechte tijden, dat velen boer willen worden. De liefde voor het boerenbedrijf wordt niet alleen veroorzaakt, doordat men er een bestaansmogelijkheid in ziet, neen, zij blijft zelfs bestaan als men er géén bestaan in vindt. De voortdurende uitbreiding van de plattelandsbevolking dringt hierdoor tot een vragen naar steeds meer bedrijven. De boerenzoons en de zoons van landarbeiders, zoeken zich voor het overgrote gedeelte een bestaan in de landbouw. Dit leidt er toe bij eigen boeren, dat dikwijls tot splitsing van het ouderlijk bedrijf wordt overgegaan, al dan niet aangevuld door bijpachten van los land en/of ontginning. Bij pachters ziet men vaak een zich vestigen in een woning en het pachten van los land, daar, waar men dat kan krijgen. Veelal krijgen aldus bij elkaar gepachte bedrijven een zeer verspreide ligging, terwijl de pachten dikwijls hoog zijn. Vóór de Pachtwet waren in verscheidende gevallen de pachten zo hoog, dat daardoor de bestaansmogelijkheid geheel werd weggenomen. De economische wetten, die de hoogte van de pachtwaarde bepalen, zijn in ons land niet meer van toepassing. Pacht op zichzelf is een heel redelijk iets. Zij toch ontstaat zodra iemand, die boer wil worden, kan kiezen tussen te een onontgonnen terrein, dat hij slechts in bezit heeft te nemen en 2e. een reeds door een ander in gebruik genomen terrein. Wellicht heeft hij het eerste liever, dan zal hij voor het tweede geen vergoeding willen betalen, dat heeft dan geen pachtwaarde; wellicht heeft hij het tweede liever en dan zal hij den eigenaar ervan een vergoeding voor het gebruik of de eigendom willen geven en heeft dat land dus pacht- en verkoopwaarde. Naarmate een perceel vruchtbaarder is, gunstiger is gelegen en de nog beschikbare vrije woeste gronden ongunstiger zijn, naar die mate zal de pacht- en de koopwaarde er van stijgen. Afschaffen van pachten zou dan ook een door niets verdedigbare bevoorrechtiging betekenen van degenen, die toevallig gebruiker zouden zijn. Dit houdt evenwel allerminst in, dat men de pachten vrij moet laten. Economische wetten zijn onverbiddeijk en worden zij overtreden, dan wordep de overtreders er het slachtoffer van. Toch is deze straf die op het overtreden staat, niet voldoende om de gegadigden voor een bedrijf in ons land te weerhouden te hoge pacht- of koopprizen te betalen. Zij

toch staan voor de keuze: wel of géén bedrijf. Worden de economisch verantwoordelijke prijzen niet overschreden, dan krijgen zij géén bedrijf, want de drang van de gegadigden is zo groot, dat er altijd wel één is, die deze te hoge prijzen wel wil betalen. Zeker, die man zal dan na enige tijd jaren het niet langer kunnen volhouden en het bedrijf verlaten, maar zijn lot is hier niet het schip op strand, dat den anderen schippers op de levenszee tot afschrikwekkend baken is. „Geen bedrijf” is een zeer hard lot en om daaraan te ontkomen sluit men zijn ogen voor het lot van den voorganger, biedt te veel, strijdt een reeks jaren om een bestaan te vinden, maar zal dat toch niet vinden, eenvoudig, omdat het er niet is en ruimt het veld voor een volgende roekeloze. Zo werden de economische wetten, die de pacht- en grondwaarde bepalen, in ons land voortdurend overtreden en dit heeft geleid tot de Pachtwet, gevolgd door het Pachtbestuit, waardoor een overschrijden van de verantwoordelijke hoogte van de pachten en de grondprizen dient te worden voorkomen.

De vrije werking van de economische wetten, die in feite in ons land dus reeds niet meer bestond door het geweldige gedrang om een bedrijf te bemachtigen, is hierdoor ook officieel buiten werking gesteld. Voor ons land zal men dit niet anders mogen verlangen; de pacht- en grondprizen mogen niet stijgen boven een economisch verantwoordelijke hoogte. Regeling van de jaarlijkse huilandverhuringen op een soortgelijke grondslag, dient hieraan te worden toegevoegd.

Door dit regelen van de pacht- en grondprizen kan men een te grote stijging voorkomen, maar daardoor kan men enkel en alleen bereiken dat diegenen, die een bedrijf krijgen, dat niet te duur ontvangen, maar men kan er niet mee bereiken dat alle gegadigden een bedrijf tot hun beschikking krijgen. Hoe kan men dit laatste wel bereiken? Men kan hier denken aan het verkrijgen van meer land. Nederland heeft in dit opzicht een mogelijkheid door annexatie te eisen als vergoeding voor het vernietigen van verschillende bronnen van inkomen van ons volk. Het moet alleszins billijk worden geacht voor verloren bronnen nieuwe terug te vorderen. Gezien de ontwikkeling in dit opzicht, zal men evenwel op deze wijze geen uitkomst mogen verwachten. Gedacht kan dan worden aan ontginning van woeste grond, droog maken van de Zuiderzee, inpolderingen aan de Wadden, Zeeuwse wateren, enz. Ons land heeft naar schatting ongeveer 325.000 ha woeste grond voor ontginning geschikt. De Zuiderzee kan ons nog een 225.000 ha leveren. Tegen samen is dat pl.m. 550.000 ha. Onze bevolking neemt jaarlijks met ongeveer 100.000 mensen toe, voornamelijk tengevolge van een geboorteoerschot op het platteland. Het is duidelijk dat deze grondwinst uit ontginning van alle geschikte woeste grond en drooglegging van de Zuiderzee, enz. niets van belang vermogen om de bevolkingsaanwas op het platteland een landbouwbedrijf te verschaffen, te minder daar stedenbouw en weganaanleg voortdurend cultuurgrond verslinden.

Als er dan niet méér grond kan komen, is het dan niet mogelijk een oplossing te krijgen door de beschikbare grond anders te verdelen? Ons land heeft ongeveer 950.000 ha bouwland en 1.300.000 ha grasland, tezamen ongeveer 2.250.000 ha. Maakt men hiervan allemaal bedrijven zo groot, dat zij een gezinsbestaan opleveren, d.i. van pl.m. 10 ha, dan heeft men 225.000 bedrijven. In 1930 had men 234.145 bedrijven en bedrijven. Dat komt dus hierop neer, dat men door deze verdeling alleen kan be-

reiken dat de bedrijven die er zijn, allemaal even groot zouden worden, terwijl er geen enkel bedrijfje bij zou komen. Van het beoogde doel zou dan dus niets zijn bereikt. Het vraagstuk van de overbevolking zou onverminderd zijn gebleven. Wel zou men dan de bedrijfjes kleiner dan 10 ha tot die grootte hebben opgetrokken, hetgeen een groot voordeel zou zijn. Daartegenover zou staan, dat alle grotere bedrijven zouden zijn verdwenen. Als men denkt aan de grote betekenis die deze grotere bedrijven voor de vooruitgang van onze landbouw hebben gehad, daar deze veelal de stuwende krachten leverden, die voldoende kapitaalkrachtig en wetenschappelijk onderlegd waren om deze te kunnen bereiken en als men denkt aan de zeer versterkte mechanisatie in de landbouw in het buitenland, welke mechanisatie voor een klein bedrijf slechts zeer be- zwaarlijk zo ver is door te voeren, dan zal men moeten vrezen dat het voordeel wel eens kon worden teniet gedaan door een nog groter nadeel. Vooral onder de onzekere vooruitzichten voor de landbouw in ons land thans, waarbij zich de grote vraag voordoet of hij de concurrentie met die uit het buitenland, waar men in het algemeen met grotere bedrijven werkt, wel zal kunnen volhouden, is het niet verantwoord de grotere bedrijven hier op te offeren.

Gezien deze getallen over de beschikbare grond en de bevolkingsaanwas op het platteland, is het wel zonder meer duidelijk, dat het onmogelijk is die aanwas in de landbouw een bestaansmogelijkheid te bieden, vooral nu de oorlog een ontwikkeling in de wereld heeft veroorzaakt, die voor ons in dit opzicht wel zeer ongunstig is en ons van een bestaansmogelijk- heid voor vele plattelanders heeft beroofd. Een poging om door steeds voortgaande splitsing van onze bedrijven in de behoefte aan bedrijven te voorzien, zal dan ook onherroepelijk leiden tot een verpaupering van onze landbouwende stand. Voor vele bedrijven is een verdere splitsing dan ook nationaal niet meer verantwoord, zodat het gewenst is vrije splitsing van bedrijven te verbieden. Niet voor alle bedrijven is splitsing een nationaal ongewenst iets, integendeel, splitsing van bestaande grote bedrijven kan in vershillende gevallen zeer gewenst zijn, soms ook van kleinere, zodat bijzondere goedkeuringen splitsing mogelijk moeten kunnen maken.

De omstandigheden maken dus, dat in ons land het aantal boeren geen sterke uitbreiding meer zal kunnen ondergaan. De bevolkingsaanwas zal dus moeten afvloeien. Het is zelfbedrog het anders voor te stellen. Maar waarheen? Naar andere beroepen? Men denkt aan industrialisatie. Zal die zover kunnen gaan in ons land met zijn weinige grondstoffen, dat daarin voor allen die geen andere bestaansbron kunnen vinden, een plaats beschikbaar is? Ik meen dat te moeten betwijfelen. Niet alleen voor ons platteland, maar voor ons gehele land moet worden gevreesd voor een overbevolking, vooral nu vershillende bronnen van inkomen ons door de oorlog zijn ontruikt en ons land sterk is verarmd. Men spreekt dan ook veel over emigratie, vooral voor de boeren, het be- standdeel van ons volk dat in hoofdzaak de bevolkingsaanwas levert. De vooruitzichten daarvoor zijn niet gunstig, maar als de verwachte land- bouwcrisis straks werkelijkheid wordt, zullen de omstandigheden ook hier niet gunstig zijn. Het kleine bedrijf, met het geringe weerstands- vermogen en zijn kwetsbare intensieve bedrijfsvoering, dreigen dan wel de grootste moeilijkheden. De mogelijkheden tot emigratie in andere

delen van ons rijk, elders in Europa b.v. in Frankrijk, in landen overzee als Amerika, Zuid-Afrika en Australië, overal waar deze aanwezig zijn of worden vermoed, dienen grondig te worden beoordeeld om zooveel mogelijk een vestigingsplaats voor onze bevolkingsaanwas te verkrijgen. Onze regering moet hierbij voorbereidend werkzaam zijn.

En klein bedrijf zal, om een bestaan te kunnen opleveren, zich moeten kunnen toeleggen op het houden van vee o.i.d.

Men kan onze landbouw dan ook niet alleen nationaal bekijken, maar moet met internationale omstandigheden rekening houden. Nationaal bekeken zal onze landbouw niet in staat zijn ons volk te voeden. De afgelopen oorlogstijd heeft ons dit wel duidelijk laten zien. Wij kwamen zeer veel broodgraan te kort. Maar in graanbouw kan een klein bedrijf geen bestaan vinden. Onze landbouw zal zich dus moeten grondvesten op internationale grondslagen. Invoeren van granen en houden van veel varkens, kippen en rundvee en het beoefenen van de tuinbouw, de fruit- teelt e.d., zullen een mogelijkheid moeten bieden voor onze kleine land- bouw een bestaansmogelijkheid te verkrijgen. Het voor voor het vee zal grotendeels moeten worden ingevoerd. De voortbrengselen van deze vee-stapel en de tuinbouw zullen voor een groot gedeelte moeten worden uitgevoerd. Zullen de mogelijkheden voor deze in- en uitvoer aanwezig zijn? De mogelijkheden voor invoer zijn thans zeer beperkt. Landen als Canada en de Verenigde Staten van Noord-Amerika waren grote graanleveranciers vóór de oorlog. In de oorlog hebben zij grote vee- stapels opgebouwd en niettegenstaande een maïsoogst in de Verenigde Staten groter dan normaal, hebben zij niet veel aan te bieden voor uit- voer, daar de eigen pluimvee- en varkensstapels zoveel nodig hebben. Het is moeilijk aan te nemen dat deze landen terug zullen gaan naar de graanteelt van voor de oorlog en hun vee-stapels zullen inkrampen tot de vooroorlogse grootte. Het is daardoor ook moeilijk aan te nemen, dat ons land weer volop goedkoop graan zal kunnen invoeren en als dat niet kan, zal het ook niet kunnen, dat hier zo grote aantallen varkens en kippen worden gehouden als toen. De vooruitzichten zijn in dit opzicht dus nog zeer onzeker. Ontwikkelt het zich niet in de richting als voor de oorlog, dan zal de ontwikkeling in ons land in tegengestelde richting worden beïnvloed als toen. Toen was het de ontwikkeling in de richting van de kleine bedrijven met veel varkens en kippen gevoerd met graan van overzee. Men tegengestelde ontwikkeling zal de bestaansmogelijkheid voor de kleine bedrijven zeer ongunstig beïnvloeden en een druk uit- oefenen in de richting van het grotere bedrijf, een richting voor Neder- land wel zeer ongewenst.

Gesteld evenwel dat wel voldoende graan beschikbaar komt, hoe zal het dan gaan met de uitvoer? De grote afnemers vroeger waren Engeland en Duitsland. Duitsland is zo verarmd, dat dit voorlopig als goed betalende afnemer in het graan wel zal zijn uitgeschakeld. Engeland heeft in de oorlog zijn eigen landbouw zeer sterk ontwikkeld, zodat de behoefte aan invoer in dat land een heel eind is gedaald. Dit is een oorlogsontwicke- ling en hierop zal wel een terugslag ontstaan, maar bij den tegenwoor- digen Britsen boer is een sterk streven waarneembaar te trachten de tegenwoordige toestand zoveel mogelijk te handhaven en gezien de dreigende voedscheld in de oorlogstijd, is de Britse regering voorlopig ook wel geneigd de boeren in dit opzicht te steunen. Toch blijft er in

Groot-Brittannië nog een grote, niet zelf te vervullen, behoefte over. Evenwel niet alleen Nederland, maar ook vele andere landen willen gaarne optreden als leveranciers die dit tekort aanvullen. Uit Europa is dit Denemarken, maar ook de Verenigde Staten van Noord-Amerika, Canada, Australië e.a., willen hun overschotten gaarne hier plaatsen. Deze landen hebben, zoals wij reeds eerder hebben gezien, zich sterk in de veeteeltrichting ontwikkeld en leveren nu veel veeteelproducten, in plaats van graan zoals vóór de oorlog. Zij doen dit tegen prijzen die ver beneden de kostprijzen van die producten in ons land liggen. Zo kunnen volgens den heer S. H. Visser, Australië en Nieuw-Zeeland boter in Engeland leveren tegen f 1.75 per kg, vracht inbegrepen, terwijl Nederland f 4.12 moet ontvangen, vracht niet inbegrepen. Voor de kaas liggen deze bedragen op f 1.06 per kg en f 2.50, voor tarwe f 6.35—f 8.18 per 100 kg, en f 20.50. Als Nederland deze producten dus thans zou hebben aan te bieden, zou het er geen lonende prijzen voor kunnen maken. De mogelijkheid een veestapel op te bouwen groter dan voldoende is voor de voorziening in de behoeften van ons eigen volk, is dus dubbel benoel-lijkt en wel eendeels door tekort aan veevoer en anderdeels door onkonende prijzen bij afzet in het buitenland.

Voor voorziening van ons eigen Nederlandse volk met producten van onze eigen bodem, moet worden verwacht dat ons volk tot zekere hoogte lonende prijzen zal willen betalen en niet zal willen, dat de goedkopere producten uit de landen overzee daartoe hier onbeperkt worden ingevoerd onder opoffering van onze boerenstand. De betekenis van een gezond platteland voor de opbouw van ons volk, moet zo groot worden geacht, dat deze opoffering daarvoor alleszins verantwoord ons volk als geheel, Een beroep op het saamhorigheidsgevoel van ander deel te helpen, waardoor het ene deel bereid moet zijn een Met een beroep op het eigen belang kan dan reeds worden volstaan. Frankrijk, dat zijn boerenbevolking ziet verloren gaan, behoeft slechts als afschrikwekkend voorbeeld te worden gesteld. Aan een mogelijke nieuwe oorlog, met een hongersnood, door een toegenomen bevolking mogelijk nog erger dan die nog zo fris in ons geheugen ligt, behoefte dan óók nog niet te worden gedacht. Zo zal onze boerenstand voor een zeker deel een veestapel kunnen opbouwen om te voorzien in behoeften van ons eigen volk. Voederwinning op het eigen bedrijf, om deze veestapel zo groot mogelijk te kunnen houden, is dan ook dringend gewenst. Op verschillende kleine bedrijfjes is in dit opzicht nog veel te doen door intensievere teelten en het vervangen van graanteelt door teelt van hakvruchten, meer dan tot nu.

Welke mogelijkheden biedt de tuinbouw? Voor een klein bedrijf is tuinbouw uitermate geschikt, zowel de groententeelt, als de bloementeelt, als de fruitteelt. Een mogelijkheid tot ontwikkeling in deze richting zou dan ook buitengewoon welkom zijn. In het afgelopen jaar was evenwel bij de groententeelt reeds de toestand bereikt, dat niet alles tegen lonende prijzen kon worden afgezet en werd het zo beruchte „doordraaien” weer toegepast. Door uitvoer naar het bezette Duitsland, zij het dan ook tegen lage prijzen, kon deze vernietiging worden beperkt. Zij toont evenwel, dat onder de huidige omstandigheden hier de grens van de uitbreidingsmogelijkheid reeds is bereikt, zo niet reeds overschreden. Toch is hier

één ding dat zeer ernstig te denken geeft en wel het zeer grote verschil dat er ligt tussen de prijzen die de tuinder voor zijn groenten ontvangt en de prijzen die de verbruiker er voor moet betalen. Dit ontzettend grote verschil is in hoge mate verontrustend. Eendeels maakt dit dat de verbruiker de groenten zeer duur moet betalen en ze daardoor niet steeds in voldoende hoeveelheden kan of wil betalen en anderdeels maakt dit, dat door het geringere afnemen dan overeenkomstig de gevoelde behoefte zou moeten plaats hebben, de uitbreidingsmogelijkheid voor de groententeelt wordt beperkt. Burger en tuinder worden hier beiden het slachtoffer, zodat verandering van deze toestand zeer dringend gewenst is. Ook de bloementeelt biedt mogelijkheden, maar een uitbreidingsmogelijkheid van grote betekenis voor het oplossen van het kleine-boeren-vraagstuk, lijkt mij hier toch zeker niet aanwezig.

De fruitteelt lijkt mij meer mogelijkheden te bieden. Ons land gebruikte steeds grote hoeveelheden buitenlands fruit. Er is dus een afzetgebied in ons eigen Nederland en de verarming van ons land zal het voorlopig wel niet mogelijk maken dat door invoer in deze behoefte wordt voorzien. Bovendien heeft het inlands fruit, vooral ook wat appels en peren betreft, gunstige eigenschappen van smaak en geur, waardoor een concurrentiemogelijkheid met het buitenlandse tot zekere hoogte wordt verkregen, mits de fruitteelt met de nodige zorg en kennis van zaken wordt beoefend. Toch, al zijn er in de fruitteelt enige mogelijkheden aanwezig, zal ook deze het kleine-boerenvraagstuk niet kunnen oplossen. Het zal evenwel ook niet nodig zijn dat in één richting de oplossing wordt verkregen. Alle mogelijkheden, die aan een oplossing meewerken, moeten tezamen worden aangepakt. Welke deze ook zullen zijn, alle zullen in één opzicht met elkaar moeten overeenkomen, n.l. dat zij een intensieve bedrijfsvoering mogelijk maken, want die alleen kan op een klein bedrijf een bestaansmogelijkheid bieden. Van poterteelt tot kruidenteelt, moet geen enkele mogelijkheid worden veronachtzaamd. Wij hebben evenwel reeds gezien dat de uitbreidingsmogelijkheden beperkt zijn. Een verdeling van ons grondbezit tot allemaal kleine bedrijven, zou dan ook al onze bedrijfjes brengen onder omstandigheden die het van deze beperkte mogelijkheden zouden moeten hebben, d.w.z. ze nog afhankelijker van de beperkte invoer van voedergraan maken en nog afhankelijker van de beperkte afzetmogelijkheden. Gewenst is het daarom aan de kleine bedrijven deze uitbreiding niet te geven, waardoor de grotere bedrijven kunnen blijven meewerken aan het voorzien in de behoefte van ons land aan granen, terwijl voor de kleine bedrijfjes de daarvoor geëigende bedrijfstakken grotendeels kunnen worden bestemd. De vankensstapel, maar vooral de pluimveestapel en de tuinbouw, die kunnen worden opgebouwd in verband met de afzetmogelijkheden, zullen grotendeels moeten worden toegewezen aan het bestaande kleine bedrijf. Voor het grotere bedrijf zal men deze takken van bedrijf moeten beperken tot een zeker maximum, voornamelijk in verband met eigen behoeften, b.v. geen groententeelt of fruitteelt voor de verkoop en niet meer dan b.v. 25 kippen per bedrijf. De overige kippens die ons land zal kunnen hebben, zullen dan b.v. gelijkmatig kunnen worden verdeeld over alle kleine bedrijfjes die hiervoor in aanmerking wensen te komen, met inachtneming van de bestaande bijzondere pluimveetelthoeften, waarvoor een afzonderlijke

...wijziging dient te worden verstrekt. Voor de varkens kan een soortgelijke regeling worden toegepast.

Een grote pluimvee- en varkensstapel vraagt veel voer, voor pluimvee vooral graanvoer. Op een klein bedrijf zal dat niet voldoende kunnen worden voortgebracht. Voor varkens, die ook met ander voer, zoals gras, voederbieten en aardappels, reeds voor een groot gedeelte kunnen worden gevoerd, liggen de omstandigheden voor het voortbrengen van eigen voer reeds iets gunstiger. Met het oog hierop kan men het pluimvee nog weer meer in het bijzonder beperken tot de kleinste bedrijven, b.v. tot 5 ha, terwijl men de enigszins grotere kleine bedrijven, b.v. van 5 tot 10 ha, ruimer varkens kan laten houden. Het beschikbaar stellen van voer, voor zover dat mogelijk is, zal men dan vooral aan deze kleinste bedrijven ten goede kunnen doen komen, wellicht door het toekennen van een zekere minimumhoeveelheid, waarbij de bedrijven zelf dan moeten zorgen voor een noodzakelijke aanvulling van dat voer. Grotere bedrijven zullen hun vee en varkens vrijwel uitsluitend met voer uit het eigen bedrijf moeten voeren zolang de mogelijkheid tot invoeren zo beperkt is. Voor de tumbouw zal men rekening moeten houden met de bestaande toestand en alleen bij mogelijkheid tot uitbreiding bedrijven met reeds een kleine tuinbouw kunnen verruimen, of nieuwe kleine bedrijven in deze richting kunnen helpen. Zolang evenwel de mogelijkheden beperkt kunnen worden, zullen de kleine bedrijven ook nog slechts zeer beperkt kunnen worden geholpen. Het is dus ook wel heel erg noodzakelijk dat de kleine bedrijven de zo beperkt geboden mogelijkheden tot verwerven van een bestaan uit hun bedrijven, zo volledig mogelijk benutten.

Een grote vakbekwaamheid is voor de kleine boeren dan ook dringend noodzakelijk en de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs en voorlichting moet zo groot mogelijk worden gemaakt, terwijl de kleine boeren hiervan zelf en voor hun kinderen zoveel mogelijk gebruik moeten maken. Het stellen van vestigingseisen, in de vorm van eisen aan de vakopleiding gesteld, is in dit opzicht alleszins verantwoord. Voor reeds bestaande bedrijven zou men deze, al naar de leeftijd van den kleinen boer, kunnen vervangen door de eis van het alsnog verwerven van een zekere theoretische vakbekwaamheid, welke eis lager dient te worden gesteld naarmate de kleine boer ouder is, om na een zekere leeftijd geheel te vervallen. Voor grotere boeren dienen overeenkomstige eisen naar andere maatstaf te worden gesteld. Aan het landbouwverenigingsleven dienen de kleine boeren volop deel te nemen.

Zéér veelzijdig is het boerenbedrijf en zéér groot, welhaast onbereikbaar hoog, moet de vakbekwaamheid van den tegenwoordigen boer zijn om alles te overzien. Gebrek aan deze vakbekwaamheid, bij kleine boeren in de regel groter dan bij de grotere, maakt dat thans van vele geboden gelegenheden nog geen gebruik wordt gemaakt. Gebrek aan kennis van aardappelziekten doet nog te veel ziek pootgoed gebruiken, met tot gevolg lagere opbrengsten dan zijn te bereiken. Gebrek aan kennis van bemestingsvraagstukken, doet nog te vaak ondoelmatig bemesten, waardoor de ontwikkeling van de gewassen niet zo gunstig mogelijk wordt beïnvloed. Gebrek aan inzicht in vraagstukken van gezond maken en houden van de grond, gewassen en dieren, van verbetering van de grond, van opbrengstmogelijkheden bij het vee en de middelen tot veeverbete-

ring, houden nog veel verbeteringsmogelijkheden tegen en doen werken met gronden, gewassen en dieren waarvan het opbrengstvermogen bekend noch zo hoog mogelijk opgevoerd is.

Gebrek aan kennis van kunstmeststoffen, voedermiddelen en andere bedrijfsbenodigdheden, doet nog te vaak te duur kopen of verschaft waar van onvoldoende hoedanigheden. Het niet met name mogen noemen van door onpartijdig onderzoek vastgestelde knoeierijen met deze middelen, is een bezwaar waarvan juist de kleine boeren het vaakst het slachtoffer worden, zodat een wijziging van de hiertrent bestaande bepalingen, waardoor niet langer de bedrieger wettelijk wordt beschermd, doch de bedrogene, wel een eis is, die feitelijk niet eens meer moest behoeven te worden gesteld.

Bij deze vakbekwaamheid mag enig economisch inzicht niet ontbreken. Nog te veel wordt bij de bedrijfsvoering ieder economisch inzicht gemist, zodat de beschikbare tijd dikwijls zeer on-economisch wordt gebruikt. Vooral nu de lonen van een landarbeider zeer sterk zijn gestegen, dreigt hierdoor het gevaar van een sterk afzakken van den kleinen boer t.o.v. den landarbeider. Deze hoge arbeidslonen zullen door de geleverde arbeid moeten kunnen worden opgebracht. De grotere boer, die deze arbeiders in zijn bedrijf te werk stelt, zal, wil hij door die arbeiders zoveel arbeid doen verrichten dat die de lonen betaald maakt, die arbeid moeten vergroten door aan zijn arbeiders machines ter beschikking te stellen. Doet hij dat laatste, dan zal dit evenwel betekenen, dat de kleine boer, voor dezelfde werkzaamheden waarvoor de grotere boer die machines gebruikt, duurder werkt dan die grotere boer. Komt dit goedkoper werken van den groteren boer tot uiting in de prijzen die voor de producten worden gesteld, dan zal de winst van den kleinen boer reeds zijn verdwenen, als de grotere boer nog winst kan maken. Dit verlies zal bij den kleinen boer dan tot uitdrukking komen in een lager berekend uurloon voor zijn arbeid dan de landarbeider verdient die bij dien groteren boer met een machine zijn arbeid verricht en wel destemeeer naarmate de grotere boer met mechanisatie grotere voordelen behaalt. Zal de kleine boer niet in deze ongunstige toestand worden gedrongen, dan zal ook hij, voor zover hij producten voortbrengt die ook de grotere boer voortbrengt, van diezelfde voordelen van mechanisatie gebruik moeten trachten te maken als de grotere boer. Zijn kleine bedrijfsoppervlakte, die het zelfstandig aanschaffen van machines te grote rente- en afschrijvingskosten op zijn bedrijfje zouden doen drukken, maakt het hem onmogelijk op deze wijze te werken. Slechts door samenwerken zal het hem mogelijk zijn van de voordelen van mechanisatie gebruik te maken. De tegenzin in dit samendoen moet worden overwonnen en aan de gewijzigde omstandigheden moet worden aangepast, terwijl maatregelen, die dit samenwerken tegenwerken, moeten worden voorkomen of afgeschaft.

Nauwkeurige berekeningen zullen moeten aantonen hoever deze mechanisatie voor het kleine bedrijf voordeel oplevert — trouwens ook voor het grotere — maar het mag wel als vaststaand worden aangenomen dat zij er niet zo ver zal kunnen worden doorgevoerd als in het grotere bedrijf, daar ook dit grotere bedrijf reeds tot samenwerking zal zijn gedwongen voor de grotere machines en iedere uitbreiding zal zijn samenwerking een gedeelte van het te bereiken voordeel zal wegnemen.

De kleine boeren zullen dus moeten mechaniseren om de concurrentie met de grotere boeren te kunnen volhouden en de grotere zullen nog verder moeten mechaniseren om de concurrentie met hun collega's overzee te kunnen volhouden. Ruilverkaveling, ook overigens van groot economisch belang, kan hierbij helpen, al zal ruilverkaveling, waardoor verspreide stukken land tot één geheel worden samengevoegd, het verpachten van dergelijke losse oppervlakten kunnen beperken en daardoor aan kleine boeren een mogelijkheid tot bijpachten kunnen ontnemen. Niet bij wijze van enige vorm van werkverschaffing, doch zo snel en economisch mogelijk, moeten ruilverkavelingswerken worden uitgevoerd, zodat ook daarbij mechanisatie in het groot zal moeten worden toegepast. Aan de ruilverkaveling zijn te grote economische belangen verbonden om haar ter wille van het hebben van werkgelegenheden, ongemechaniseerd, langzaam en duur te maken.

Veel zal van onze boeren, zowel grote als kleine, worden gevraagd en een zo goed mogelijke ontwikkeling is daartoe zeer noodzakelijk. Jammer is het dan ook, dat dikwijls goede leerkrachten van het platteland wegtrekken, doordat de standplaatsafrek het voor de ambtenaren aantrekkelijk maakt naar de steden te verhuizen. Deze standplaatsafrek is onvoldoende verdedigbaar met de lagere kosten van levensonderhoud en is geheel onverdedigbaar als men niet slechts denkt aan het gewone dagelijkse levensonderhoud, maar ook denkt aan andere behoeften van stoffelijke en geestelijke aard en ontwikkeling voor jongeren en ouderen, waartoe men dikwijls naar stadjes of steden moet reizen, om nog maar niet te denken aan de geboden gemakken en mogelijkheden in allerlei opzichten, niet het minst bij ernstige ziekten. Wijziging, zo niet afschaffing, van deze standplaatsafrek, is dan ook gewenst om te voorkomen dat het platteland voor vele ambtenaren wordt beschouwd als een doorgangshuis, waardoor een volledig meeleven en meevoelen met de dorpsbevolking dikwijls wordt voorkomen, tot nadeel van de plattelandsbevolking.

Verschillende omstandigheden, die van invloed zijn op de vraagstukken die betrekking hebben op het kleine boerenbedrijf, mogen worden beschouwd als, althans voorlopig, te zijn van blijvende aard, zoals toenemende vraag naar bedrijven, gebrek aan grond, vereiste vakbekwaamheid, zodat de met het oog daarop te nemen maatregelen blijvende betekenis hebben. Van verschillende andere omstandigheden moeten wij hopen, dat zij over niet al te lange tijd zich wijzigen in gunstige richting, zoals invoermogelijkheden voor graan, uitvoermogelijkheden voor akkerbouw, veeteelt- en tuinbouwvoortbrengselen, zodat de met het oog daarop thans te nemen maatregelen hun waarde verliezen zodra die wijziging optreedt. Een thans gewenste maatregel zal daardoor dan ongewenst kunnen zijn, zodat een volledig voor alle tijden geldende oplossing van het kleine-boerenvraagstuk niet is te geven, doch gestreefd moet worden naar een wisselende oplossing, aangepast aan de wisselende omstandigheden.

Het maatschappelijk werk ten plattelande

door Mev. J. Kooistra

Landbouwhuishoudconsulente voor de provincie Friesland bij de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande.

Het is niet zo eenvoudig om dit onderwerp in te leiden, omdat men hierbij in details moet treden en daardoor de grote lijnen soms uit het oog verliest.

Het maatschappelijk werk begint steeds meer, bijna zou ik zeggen: in de mode te komen. Gelukkig is dat niet de juiste uitdrukking, want we mogen met voldoening constateren, dat men steeds meer het belang van maatschappelijk werk gaat inzien en dat het niet een voorbijgaande modegril is.

Allereerst rijst dan de vraag: wat verstaat men onder maatschappelijk werk. Ik meen daarvoor de volgende definitie te mogen geven:

Onder Maatschappelijk Werk moeten wij verstaan dat werk, dat niet alleen ten doel heeft de stoffelijke en geestelijke noden van ons volk als geheel, van een groep of van het *individu te leren kennen*, maar tevens het werk, dat verricht moet worden om voor *die noden een oplossing te vinden*.

Het werkterrein ligt dan, in groot verband gezien, op drie sectoren. N.l. sociaal-economisch, sociaal-hygiënisch en sociaal-cultureel. In de praktijk is het vaak zó, dat de scheidingslijn heel moeilijk valt te trekken.

Daigene wat wij op *sociaal-economisch gebied* zien, zijn dikwijls organen, waarvan moeilijk gezegd kan worden, dat hun werkzaamheden als „maatschappelijk” werk betfeld moeten worden. Hun doelstellingen zijn veelal economisch gericht. Zouden deze organen evenwel ontbreken, dan zou dat voor de agrarische bevolking de maatschappelijke ondergang hebben betekend. Ik denk in dit verband o.m. aan de Boerenleenbanken, aan de Dienst voor Kleine Boerenbedrijven. Zo vervullen ook de arbeidsbureau's een maatschappelijke taak. Dan komen we al meer op het terrein van maatschappelijk werk, vooral als we de werkzaamheden van de bemiddelaars en bemiddelsters nader gaan bekijken. Over het algemeen ziet men het echter nog meer als een instituut voor vraag en aanbod.

Gezien de problemen op dit terrein om aan te geven, waar het zuivere maatschappelijke werk precies begint, lijkt het mij beter mij te bepalen tot de beide andere sectoren.

Is misschien niet overbodig om u te waarschuwen, dat het op die beide terreinen ook niet altijd even overzichtelijk is. Dat er soms haast van een chaotische toestand sprake is, in dat soms het aantal organisaties en instellingen beangstigend groot is.

Op *sociaal-hygiënisch gebied* kunnen we in bijna alle provincies uitstekend georganiseerd werk aanwijzen. Een greep uit de Organen voor Volksgezondheid b.v. (Joune Kruis en Wit-Gele Kruis, Consultatiebureau's voor zuigelingen, kleuters, l.h.c., lichamelijk onvolwaardigen, geestelijk onvolwaardigen, Districts-schoonheidsdiensten, Woningbouw

en toezicht, Kinderbescherming (voogdijraderen), Zorg voor de Ongehuwde Moeder, Bureau voor Beroepskeuze, Kraamzorg, enz.

Hier is het dikwijls een combinatie van particulier initiatief, gekoppeld aan overheidsdienst. Soms door inspectie, soms door subsidiëring.

Maar ook werken op dit terrein geweldig veel particuliere instellingen. Denk b.v. aan de Friese Blindenkring, Vereniging Pro Juventute, Pro Senectute, Vet. tot bevordering van de belangen van Slechthorenden, Vereniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken, Comité voor zedelijke Volkgezondheid, Vereniging Kinderzorg, Gezinszorg, enz.

Op Sociaal-cultureel gebied is de verscheidenheid niet minder groot. In de allereerste plaats denken we dan aan onze onderwijsinstellingen. Voor het platteland zijn in het bijzonder van belang het landbouwonderwijs en het landbouwhuishoudonderwijs, terwijl aan het kleuteronderwijs meer aandacht geschonken dient te worden dan tot nu toe.

En wat voor culturele organisaties kennen we al niet, voor de jeugd of voor volwassenen! Ik denk daarbij aan kerkelijke, politieke en standsorganisaties. Gezien de verscheidenheid op dit terrein spaar ik u een taale opsomming van dit alles. Daarnaast werken nog verenigingen op algemene grondslag, zoals de Departementen van het Nut van het Algemeen; een Bureau voor Culturele Zaken; in Friesland b.v. de Friese Kringen, enz.

En dan het terrein, dat Nederlands Volksherstel bestrijkt. In de ene provincie voornamelijk het economische terrein, elders ook de beide andere sectoren.

Eén ding is zeker: in sommige provincies, met name in Friesland, raken we over-georganiseerd. Dat de wal het schip keert, wordt reeds merkbaar. Het is niet mogelijk om aan al dit georganiseerde leven volkomen actief mee te doen. Het is soms moeilijk een keus te doen en 't is me werkelijk vaker dan één keer gezegd: „k Ben vanavond thuis, ik moet eigenlijk naar drie bijeenkomsten, daarom neem ik nu maar vrij." Waarmee tenslotte ook het noodzakelijke werk getorpedeerd wordt, als deze geest over ons dreigt te komen.

Maar laat ik een greep doen uit het vele, om u op enkele vormen van zuiver maatschappelijk werk te wijzen. 't Is misschien niet helemaal zoals het hoort, om eigen „familie" het eerst naar voren te schuiven. Toch ben ik zo vrij dit te doen, omdat u bij het horen van de naam meteen het gevoel zult krijgen dat u nú waar voor uw geld krijgt. Ik begin dan met:

De Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande.

Herinnert u zich nog de jaren tussen 1930 en 1940? Hoe toen de zogenaamde kleine boeren gesteund moesten worden, niet alleen door een toeslag op de producten, maar ook direct financieel?

Toen men sprak van A-, B- en C-boeren. Eén groep kreeg alleen steun in geld, de andere in natura, d.w.z., kreeg kunstminst of een gierkelder of eerste klas pootgoed, om het té kleine bedrijf economischer te kunnen voeren. De derde groep kreeg steun zowel in geld als in natura. De Dienst voor Kleine Boeren werd in het leven geroepen; consultants en assistenten stonden steeds met raad en daad klaar. Maar wat bleek al spoedig: het geld verdween om zo te zeggen in een bodemloos vat, want moeder de vrouw was bij lange na niet berekend voor haar taak.

Producten uit eigen bedrijf werden niet of onvoldoende benut. Groenten en vlees werden in zout ingemaakt, zodat kostbare voedingsstoffen verloren gingen. Voor het geld werden niet de waardevolste producten gekocht. Kleding kon men zelf dikwijls niet vernaken enz., enz. Daarvoor was maar één oplossing mogelijk: huishoudelijke voorlichting. Op welke manier moest dit ingekleed worden: groepsgewijze- of individuele voorlichting? Getracht werd dit te combineren.

Naast de Dienst voor Kleine Boeren werd de Stichting „Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande" in het leven geroepen. Daaraan werden verbonden landbouwhuishoudleraresen, opgeleid op „Nieuw-Rollocate", in Deventer, Posterholt (R.K.) of Zetten (Chr.). Deze lerarissen togen met de assistenten op stap om met de vrouw te praten en haar te bewegen een cursus van de Huishoudelijke Voorlichting te volgen in koken, wassen, naaien enz. Vooral toen meerdere naal-lerarissen aangesteld konden worden, kwamen de naaicursussen in trek. Want een huisvrouw erkent zelf, dat zij al of niet goed kan naaien. Vooral toen matrassen en dekens, waarvoor materiaal gratis beschikbaar werd gesteld, gemaakt konden worden, werd de deelname groot, want het dekingsstekort was grenzenloos.

Veel moeilijker bleek het om de boerin te doen inzien, dat haar kennis van de voedselbereiding dikwijls niet veel verder reikte dan haar naaiprestaties. Leerden zij „de juffrouw" langzamerhand kennen, dan bleken velen bereid om het toch ook maar eens met een kookcursus te proberen. Maar voor „de juffrouw" werd toen het terrein te groot. Want wel kwamen tenslotte in alle provincies vrouwen bij honderdtallen op de cursussen, vooral ook vrouwen van werklozen. Maar wie bleven achter: zij, die het het allermeeft nodig hadden! Daarom was de enige oplossing: persoonlijk helpen en dat kost tijd! Dat hiervoor enorm veel tact nodig was, behoeft ik zeker niet te vermelden.

Wilde men geen scherven maken als een kat in een porseleinkast, dan waren de allérgrootste opgaven: tact en onuitputtelijk geduld. Deze omstandigheden zijn mede de reden geweest, dat het werk zich in twee gedeelten heeft gesplitst, ieder met een wel omschreven taak. De Stichting Huishoudelijke Voorlichting geeft alleen cursussen in groepsverband; dat is tot vandaag aan de dag het geval. Dat sluit niet uit, dat deze lerarissen haar cursisten nooit eens aan huis bezoekt. Maar over het algemeen ontbreekt haar daarvoor de tijd.

Het huisbezoek werd voortaan gedaan door de landbouwhuishoudlerarissen, die kwamen te ressortieren onder de „Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande". Deze naam was voor dit werk ook meer eigend. Want het bleef niet alleen bij voorlichting geven aan huis. Er werd door dit persoonlijke contact tenslotte een groot vertrouwen in „de juffrouw" gesteld en daardoor kwamen toestanden aan het licht, die alle beschrijving te boven gaan. Zo was het; zo is het helaas nog vaak! Daar stonden wij met onze prachtige opleiding. Wij hadden geleerd de handen uit de mouw te steken en dat was een voornaam punt. Met gepaste trots herhaal ik dat ook nu; 10 jaar later! Dat is en blijft het voorrecht van de landbouwhuishoudlerares. Maar niettemin schoot onze opleiding voor dit soort werk te kort. De feiten werden geconstateerd en men trachtte deze zo goed mogelijk te verhelpen. Gemeentelijke sociale diensten werden in kennis gesteld van bepaalde gevallen. En zo

kon reeds veel gedaan worden. Maar soms ook was de medewerking niet zo erg spontaan van die kant.

Voor een betere sociale oriëntering moest de Stichting een oplossing vinden: de lerarissen kregen een sociale bijscholing, in 't begin aan de school voor Maatschappelijk Werk te Sittard, later in internaatverband op de Volkshogeschool te Bakkeveen, terwijl na afloop daarvan nog schriftelijke cursussen werden gegeven. Nu waren de lerarissen de wegen bekend, waarlangs zij andere instanties konden bereiken.

Zelfs tijdens de oorlog is ons werk ongezien en in de meeste provincies grotendeels ongehinderd doorgegaan. Maar het werk was toen dikwijls moeilijk en onbevredigend.

Thans gaat ons werk weer voort, maar nu niet alleen ten behoeve van de kleine boeren, hoewel die categorie nog sterk naar voren komt, maar ten algemenen nutte. Vooral de landarbeiders worden nu meer in ons werk opgenomen.

De doelstelling van de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande is groter geworden in de loop der jaren. Het is niet alleen de bedoeling de mensen te helpen en voor te lichten, maar vooral ook om de overheid opmerkzaam te maken op sociale misstanden, op welk terrein dan ook. Als gevolg daarvan werd en wordt door de Stichting aan reeds bestaande organisaties subsidie verleend, onder voorwaarde, dat bepaalde taken volbracht moesten worden. Ook dat is thans nog zo.

Zo heeft deze Stichting de eerste stap genomen voor de *Sociale Gezinszorg*. Zij geeft n.l. subsidie aan daartoe in het leven geroepen plaatselijke commissies. De sociale gezinszorg wil niet speciaal helpen in geval van ziekte, maar meer in geval van verwaarlozing of in de z.g. „grensgevalen”, dat zijn gezinnen, die dreigen af te zakken. Vooral in de zuidelijke provincies is in de afgelopen jaren reeds heel wat werk verricht. De opleiding voor deze gezinsverzorgsters is ook door de Stichting financieel gesteund. Helaas laat deelname hieraan, vooral na de oorlog te wensen over, althans in het noorden van ons land. Maar het nut van de gezinszorg is bewezen, mede dank zij de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande.

De maatschappelijke werksters van de Stichting kwamen tot meerdere conclusies: de kraamzorg op het platteland, vooral in bepaalde streken, is nog ontstellend slecht. Het bestaan van de Bakerbureau's van de Kruisverenigingen moest gepropageerd worden. Welnu, het is de Stichting gelukt op enige plaatsen in meerdere provincies te bewerkstelligen, dat er z.g. opleidingscentra op het platteland kwamen. In Friesland b.v. in Ooststellingwerf en Achtkarspelen. De Stichting geeft subsidie, maar bepaalt daarbij dat in een jaar tenminste 20 verzorgingen door dat centrum op zich genomen zullen worden in gezinnen, aan te wijzen door de Maatschappelijke Werkster van de Stichting. Zo raakt interne kraamzorg op het platteland niet alleen bekend, maar worden tevens plattelandsmisjes voor dit beroep opgeleid en heeft dit aldus een dubbele betekenis.

De samenwerking met de *Gemeentelijke Sociale Diensten* is nu in de gemeenten, waar een Maatschappelijke Werkster van de Stichting is, prettig geregeld. Het blijkt, dat men elkaar op heel wat terreinen niet alleen ontmoet, maar ook nodig heeft. Het is thans ook zo, dat wanneer gemeenten Maatschappelijke Werksters willen aanstellen, het departe-

ment van Binnenlandse Zaken overleg pleegt met de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande, die haar zetel in Den Haag heeft en die als overheidsinstantie ressorteert onder het Departement van Landbouw.

De *Kinderbescherming* is eveneens een belangrijk punt. Groot is het aantal Maatschappelijke Werksters, dat op verzoek van de voogddijraad de voogdij op zich heeft genomen van kinderen of gezinnen. Soms worden op advies van de Maatschappelijke Werksters kinderen getest met dikwijls als resultaat, dat ze naar een B.L.O.-school gaan. Ook dat is een tere zaak, omdat het gaan naar de B.L.O.-school, naar men veelal en vooral op het platteland meent, duidt op minderwaardigheid van het kind. Dan moet besel gewekt worden, dat dit onderwijs niet op minder maar op anderswaardigheid is ingericht. In andere gevallen wordt voor lichamelijk onvolwaardigen bezigheid gezocht b.v. het maken van matten of iets dergelijks. Soms ook is plaatsing mogelijk in de Adriaan-Stichting te Rotterdam. Alweer komt het aan op het tactvol optreden van de Maatschappelijke Werkster. En natuurlijk behalen wij niet altijd glansrijk de overwinning: lang niet. Veel teleurstelling is ons deel, geloof dat maar. Maar toch... wij werken verder. Voor ons is het Maatschappelijk Werk geen beroep meer, maar een roeping. Want er wordt veel leed geleden; misschien, dat er weinigen zijn, die dat beter weten dan wij.

Veel is er in de bezettingsjaren gedaan aan *woningsverbetering*. Ook daarvoor kon de Stichting subsidie geven, wanneer bepaalde voorwaarden aanwezig waren. De Maatschappelijke Werkster deed daarvoor in overleg met den landbouw-consulent en een architect een voorstel. Dan kon vaak met betrekkelijk lage kosten een enorme verbetering tot stand gebracht worden. Dat hiermee niet alleen de hygiënische, maar ook de zedelijke toestand veel verbeterd werd, is begrijpelijk. Helaas kan op dit terrein momenteel practisch niet gewerkt worden.

Wat er zoal meer gedaan wordt? Z.g. praatmiddagen worden gehouden. D.w.z. een groepje vrouwen komt bij elkaar bij één van hen aan huis. De Maatschappelijke Werkster praat dan niet alleen, maar demonstreert, hoe de slacht het best verwerkt kan worden; hoe men bessensap maakt; hoe jam van tomaten of vlierbessen of smakelijke zuurkool gemaakt wordt. Maar ook wel wordt er gepraat over de opvoeding van de kinderen, puberteitsmoeilijkheden enz. Of laten we zien, hoe we zelf een boord kunnen glanzen, „want Juffrouw, in de wasserij zijn ze zó weg.” De Maatschappelijke Werkster maakt veelal deel uit van een organisatie van plattelandsvrouwen. Zit soms in het bestuur of is adviseerend lid. En van dat advies wordt nogal eens gebruik gemaakt, ook op cultureel terrein. Het spreekt vanzelf, dat een Maatschappelijke Werkster, die R.K. is, in een R.K. streek geplaatst wordt, zodat ieder zoveel mogelijk in het eigen kerkelijk milieu werkt. In de gemengde streken onthoudt de Maatschappelijke Werkster zich er natuurlijk van zich in een ander kerkelijk milieu dan het hare op te dringen. Wordt zij om advies gevraagd, dan staat zij altijd klaar, dat spreekt en wilt dan bijna altijd het vertrouwen, zodat we gerust mogen zeggen in elk kerkelijk milieu onze voet te hebben.

Al lopen de wegen van de Stichtingen Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande en Maatschappelijk Werk ten Plattelande dus uiteen, hun beider doel is: verheffing van het sociale en culturele peil van de platte-

landsbevolking. In de praktijk is het dan ook zo, dat door onze Maatschappelijke Werksters heel veel cursussen georganiseerd worden, waar de lerarissen van de „Voorlichting” dan les geven.

Zelfs zijn er naalderarissen officieel in dienst bij de Voorlichting, die bij Maatschappelijk Werk gedetacheerd zijn. Dat is buitengewoon prettig en ook praktisch. Want Maandag- of Vrijdagmorgen en zelfs die middagen vaak, krijgt men geen vrouw op een voorlichtingscursus. Maar dan weet de Maatschappelijke Werkster wel een gezin, waar deze naalderares een broekje, overhemd, jongensjasje of iets dergelijks kan knippen. „Als 't maar geknipt is, Juffrouw, dan red ik 't wel.” Of een moeder met een heel groot gezin wordt eens fijn op streek geholpen met het naaiwerk.

Er worden door de Maatschappelijke Werksters wel eens *huishoudelijke filmpjes* gedraaid (ook vaak van de Huishoudelijke Voorlichting afkomstig) en met een eigen tentoonstelling, met een huishoudelijk gedeelte en een agrarisch deel (in het bijzonder voor den kleinen boer bestemd) gedemonstreerd.

Dan zit de ene Maatschappelijke Werkster in het *jeugdwerk* van de Vrije Vogels, de ander bij de V.C.J.B., een derde is betrokken bij de Christelijke Meisjesvereniging of een R.K. organisatie. Sinterklaas, Kerstfeest, Pasen, het zijn dagen, waaraan voor de Maatschappelijke Werkster een geweldig drukke periode vooraf gaat.

En niet te vergeten de samenwerking met Nederlands Volksherstel en H.A.R.K. Dat is natuurlijk tijdelijk, maar heeft van de meeste Maatschappelijke Werksters veel tijd gevraagd. Maar wat hebben we ook vele van onze „klantjes” kunnen helpen!

Op het ogenblik zitten de meeste Maatschappelijke Werksters in de Districtsraden voor het consumentencrediet. En weer blijkt, dat ook hier een dankbare taak klaar ligt.

Kort gezegd is de taak van de Maatschappelijke Werksters ten Platte-lande deze: Voorlichting geven in het gezin op alle mogelijke terreinen en gebieden. tekorten aan maatschappelijke zorg doorgeven aan de overheid. Daarnaast in heel veel gevallen de weg zoeken in het labyrinth van organisaties, vooral op sociaal-hygiënisch gebied, ten bate van het gezin.

U zult misschien concluderen, dat er door de Stichting Maatschappelijk Werk nog maar incidenteel gewerkt wordt in ons land. In zekere zin is dat zo, maar dat ligt aan het tekort aan krachten. In plaats van ruim 60 krachten zouden enige honderdtallen aan het werk moeten zijn. Maar dit incidentele werk heeft heel wat slumerende krachten gewekt. In bepaalde provincies is het reeds zo, dat bijna alle gemeenten de noodzaak aanwezig achten een Maatschappelijk Werkster aan te stellen. Dat lijkt mij ook de weg.

Thans stap ik over op het werk van andere organisaties. Belangwekkend is b.v.:

De Centrale Vereniging voor de Opbouw van Drenthe, opgericht in 1930. Kortweg „Opbouw Drenthe”, heeft in bijna alle dorpen of gemeenten haar commissies, die dan aan de Opbouwvereniging bepaalde toestanden kenbaar maken. Maar daarnaast heeft zij ook eigen diensten. B.v. voor de Kleuterscholen stelt zij subsidie beschikbaar, heeft de inspectie, ver-

zorgt de opleiding en geeft subsidie voor nieuwbouw. (Dit laatste in normale omstandigheden.)

Ook jeug(-) en ontwikkelingswerk is haar terrein. Zij doet dit niet zelf, maar geeft cursussen voor leiders en leiders (door docenten van alle richtingen). Zij geeft adviezen voor verenigingsavonden, kamperen e.d. Zij heeft een uitleencollectie van handwerken en handarbeid. Ook heeft zij keurcollecties samengesteld van toneelstukjes, lekspelen enz. Heeft lijsten van goede kinderboeken en jeugdlektuur. Terwijl de Costuumeentrale door heel wat verenigingen wordt benut voor toneeluitvoeringen en optochten.

Verder heeft zij een Bureau voor Jeugdzorg en Maatschappelijk Werk. Dat rust geheel op de plaatselijke commissies. In de Achterhoek heeft zij een z.g. Buitendienst. Dat zijn gezinnen, waar het verwaarloosde of ontspoorde kind in opgenomen kan worden. De Opbouwvereniging verzorgt tevens het Landbouwhuishoud-onderwijs in die provincie met eigen leerkrachten.

Verder ressorteert onder haar beheer het Economisch Technologisch Instituut.

Naast deze eigen diensten geeft de Vereniging adviezen aan de overheid inzake woningbouw, voor- en nazorg van krankzinnigen, geestelijk misdoelden en lichamelijke gebrekkigen.

Terwijl ook landelijke organisaties hun thuis bij Opbouw Drenthe hebben, zoals de Stichting Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande, Volksherstel en de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers.

Met de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande wordt op deze voet samen gewerkt, dat onze Maatschappelijke Werksters gewoonlijk in de plaatselijke commissies zitten. Dat heeft dit grote voordeel, dat de interne aangelegenheden van het gezin veel beter bekend zijn. Want wat de plaatsgenoten veelal niet eens vermoeden, dat weet de Maatschappelijke Werkster. En zij kan in heel veel gevallen ook nog direct helpen!

Zo vinden we in Gelderland de „Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk”. Deze Stichting deed tot nu toe meest H.A.R.K.-werk. Opgericht in 1939 ligt dat voor de hand. De Stichting wil nu ook Maatschappelijke Werksters aanstellen. Zal zij inderdaad iets betekenen voor het Platteland, dan is dat een eerste noodzaak.

In de provincie Groningen is vorig jaar opgericht de „Groninger Vereniging voor sociaal en cultureel werk”.

Eigenlijk is dit een combinatie van drie organisaties, t.w.:

- 1e. De Vereniging voor Opbouwwerk in de provincie Groningen, opgericht in 1930.
- 2e. De Groninger Gemeenschap, daterende van 1939.
- 3e. Nederlands Volksherstel, in de prov. Groningen.

Er wordt vooral voortgebouwd op hetgeen de Vereniging voor Opbouwwerk heeft aangevat. Dat zijn voornamelijk een zestal buurthuizen, die zij zelve exploiteert en waarvan de leiding bij één directrice berust. Bovendien subsidieert zij een drietal dorpshuizen, voortgekomen uit particulier initiatief.

Kort vóór de oorlog stelde deze vereniging een onderzoek in naar de bewaarscholen op het Groninger Platteland. Een uitstekend rapport hierover is aan de overheid aangeboden, waaraan tevens een advies met

een tweetal plattegronden was toegevoegd. Dat in veel opzichten verbetering gewent en in meerdere gevallen noodzakelijk is, daarvan is genoemd rapport een sprekend bewijs!

De Groninger Vereniging voor Sociaal en Cultureel Werk is tevens het orgaan van de Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande.

Op sociaal-economisch terrein werkt ook in Groningen het Economisch Technologisch Instituut. Eveneens de Groninger Commissie voor de Wederopbouw.

In Friesland is door den Commissaris der Koningin een studie-commissie in het leven geroepen, die in overleg met alle denkbare organisaties op Maatschappelijk terrein, de wenselijkheid bestudeert om een centraal orgaan op te richten. Deze studie is nog in het begin stadium.

Tenslotte dient nog gewezen te worden op de z.g. „Herstelorganen” in de provincies Gelderland, Brabant, Limburg, Zeeland en Utrecht. In de eerste plaats beögen deze economisch herstel, maar „Herstel Zeeland” heeft ook op haar programma staan: Actie voor Gezins hulpen, het kleuter-onderwijs en gezondheidszorg.

Dat coördinatie wenselijk geacht moet worden kan m.i. niet onstreden worden. Het provinciestadje Franeker heeft plaatselijk reeds een C.C.C. (Centrale Contact Commissie) gevormd met drie secties en sectiebesturen, t.w. Vereniging voor Sociaal Cultureel Werk voor Volwassenen.

Idem voor de Jeugd.

Idem voor Zieken en Onvolwaardigen.

U zult met mij tot de conclusie komen, dat coördinatie zo niet noodzakelijk, dat toch zeker gewenst geacht mag worden als ik in het kort releveer dat wij in Gelderland vinden:

Stichting „Herstel Gelderland”; Stichting Gelderland 1940; Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk en dat daar tevens de Stichtingen Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande en de Maatschappelijke Werksters van de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande werkzaam zijn.

Ook Brabant is rijk gezegend met soortgelijke stichtingen.

Zo wil in Friesland de Fryske Folksbeech Skoalle in ieder dorp een groep vertrouwensmensen zoeken. Precies hetzelfde plan heeft de algemene stichtingsorganisatie. En de Friese cultuurraad is er ook aan bezig!

’t Was misschien voor u een ietwat taai opsomming van één en ander. Maar m. i. nodig om de vinger op wonde plekken te leggen. Zo is bij mijn onderzoek, ingesteld op dit terrein, o.m. dit gebleken: in veel gevallen is de bovenbouw van al deze apparaten kostbaar, soms ontfstellend kostbaar! En dan blijkt bij nader onderzoek, dat het plattelandsgesin nog maar zo bedroevend weinig heeft aan dit zo prachtig ingerichte en kostbare apparaat.

Hoe ik mij voorstel, dat productief maatschappelijk werk, in het bijzonder voor het platteland bestemd, ingericht zou moeten zijn?

1e. In iedere buurt of groot dorp een buurt- of dorps huis met kleuterschool.

2e. Hieraan verbonden een Maatschappelijk Werkster, die speciaal voor jeugdwerk is opgeleid. Eveneens een naai-lerares.

3e. In één gemeente tenminste één Maatschappelijk Werkster (afhankelijk van de grootte van de gemeente), met een zeer goede huis-houdelijke voor-opleiding, voor de z.g. buitendienst (huisbezoek en individuele voorlichting). Deze Maatschappelijke Werkster moet ten nauwste samenwerken met de diverse buurthuizen in haar gemeente. Deze Maatschappelijke Werkster moet geen contrôle-ambtenares van de gemeente zijn, maar wel ten nauwste met Maatschappelijk Hulpbetoon samenwerken.

4e. In de daartoe geëigende centra oprichting van een permanent land-bouwhuishoudschoolje en zo mogelijk een lagere land- of tumbouw-school (afhankelijk van de streek). Hieraan zou ook verbonden kunnen worden een avondcursus voor het middenstandsdiploma.

5e. In het buurt- of dorps huis de concentratie van alle geleidingen van de dienst voor volksgezondheid.

O.m. regelmatige zittingen van personeel van een bureau voor beroepskeuze.

6e. Coördinatie van allerlei organisaties op sociaal hygiënisch en sociaal cultureel terrein.

Misschien kan ik meteen vooruitlopen op een eventuele vraag uwerzijds: Moet de Stichting Maatschappelijk Werk ten Plattelande een vanuit Den Haag gedirigeerde Dienst blijven? Ja en neen.

„Ja”, omdat een landelijk verband in nauwe relatie met „Den Haag” m.i. onontbeerlijk is, evenals het contact onderling.

„Neen”, omdat bij uitbreiding van het aantal Maatschappelijke Werksters volgens bovengenoemd plan, deze het beste kunnen resorteren onder een provinciaal orgaan. Dat een particulier orgaan (met overheids-subsidie) het meest vertrouwengevend zal zijn in de ogen van onze platteländers, hoeft geen betoog.

Maar die organen ontbreken nog en daarom zijn wij voorlopig nog genoodzaakt op de oude voet door te werken.

Eén ding moet een ieder goed voor ogen staan: Maatschappelijk Werk moet dienend zijn en mag niet een gretig aangegrepen gelegenheid zijn of worden om goede posities te creëren.

Desgevraagd kunnen ook inzake de opleiding tot Maatschappelijke Werksters op het platteland nog enige suggesties worden gedaan.

Stiens, 15 Jan. 1947.